

РУСИН

Мгр. Мартін ЦУБЯК:
20 років Варголового
музею в Міджілабірцях

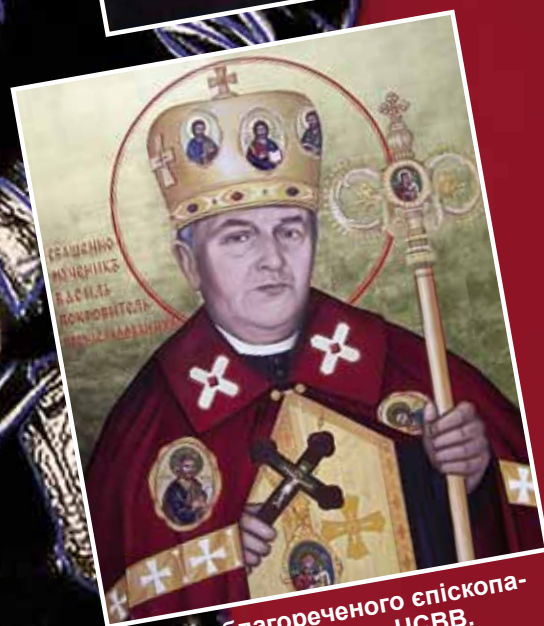
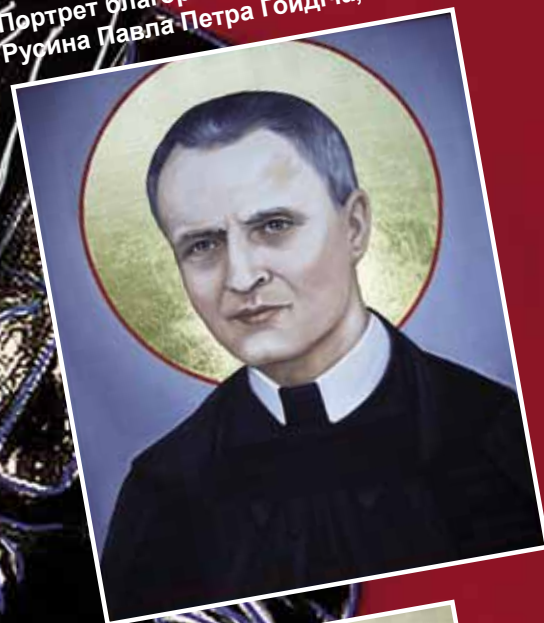
(Портрет славного Русина Енді
Варгола од Стіва Кауфмана.)

6. – 7. стор.

ПгДр. Ярослав ЦОРАНІЧ, ПгД.:
Розвой
Грекокатолицької
церкви на Словакії
по році 1945
і сучасность (2.)

1. – 5. стор

Портрет благореченого єпископа-
Русина Павла Петра Гойдіча, ЧСВВ.

Портрет благореченого єпископа-
Русина Василя Гопка, ЧСВВ.

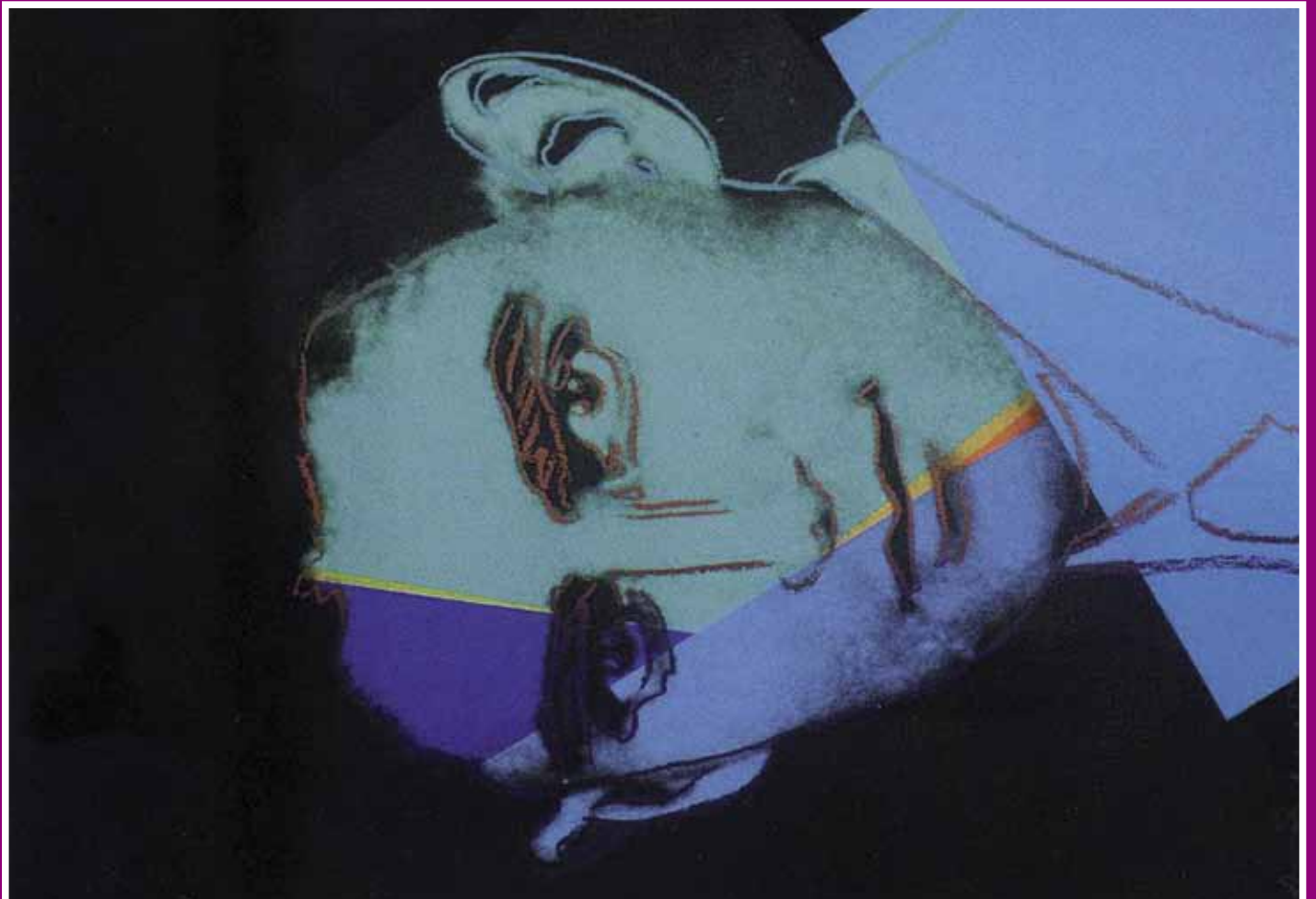
www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXI, č. 4 / 2011

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС

• Енді Варгол: Єден із легенд гокею Вайн Грецкі.

• Енді Варгол: Славный писатель Франц Кафка.

ПгДр. Ярослав ЦОРАНІЧ, ПгД., Грекокатолицька теологічна факулта Пряшівської університету

Розвой Грекокатолицької церкви на Словачії по році 1945 і сучасність (2.)

Пронаслідования єпископів П. П. Ґойдіча, ЧСВВ, і ТгДр. В. Гопка, ЧСВВ

Отця єпископа Павла Петра Ґойдіча по затриманню 28. априля 1950 одвезли наперед до франтішканського монастиря в Нижній Шебастовій при Пряшові, пізніше го перевезли до татранської осади Штырбске плесо, де був высше місяця затримований в Славковській вілі під доглядом членів ШТБ. Зачатком юна 1950 отца єпископа перевезли до інтерначного монастиря в Бачі недалеко Шаморіна. До того донедавна франтішканського монастиря ся ведно з інтернованыма представителями чинів дістало много грекокатолицьких отців духовных. Грекокатолицькы священники, котры одрекли ся переступити на православіє, были потім сконцентрованы в централнім таборі – в далшім франтішканськым монастирю в Глоговцю.

9. юна 1950 взяла ШТБ отца єпископа Ґойдіча з табора в Бачі і по короткім перебуванню в братіславскім „крайзаку“ (будова поліції) був перевезений до арешту у Валдіцях. Аж тогды, 16. юна 1950 був на основі рішіня „Церьковной шесткы“ з 14. юна 1950 офіціално заарештований і обвинений з протиштатного діятельства. 18. юла 1950 безпечностна комісія ЦК КПЧ рішыла зачати судный процес з грекокатолицькым єпископом Павлом Ґойдічом і словацькыма

римокатолицькыма єпископами Яном Войташаком і Михалом Бузалком. 18. септембра 1950 був єпископ перевезений до пражского арешту в Рузіні.¹ Главный зінсценований судный процес проти Михалови Бузалкови, Янови Войташакови і Павлови Петрови Ґойдічови проходив на Штатнім суді в Братіславі 10. – 15. януара 1951. 15. януара 1951 сенат Штатного суду выголосив вердікт: єпископ П. П. Ґойдіч був одсуджений на дожывотя, конфішкацію маєтку, высоку піняжну покуту (200 000 корун) і страту обчаньских прав. Пізніше на основі амнестії нового президента А. Запотоцького в році 1955 Крайський суд у Братіславі высловив про єпископа П. Ґойдіча нову кару – 25 років, т. є. змірненів первістну дожывотну кару. З оглядом на высокый вік П. Ґойдіча (67 років) і підламане здоровя наслідком 5-річного пе-

• **Єпископ-Русин Павел Петро Ґойдіч, ЧСВВ, (справа)** почас процесії перед Пряшівськым грекокатолицькым єпископськым урядом.

Фотка з архіву о. Й. Тімковіча, ЧСВВ.

Обсяг

• **ПгДр. Ярослав ЦОРАНІЧ, ПгД.:** *Розвой Грекокатолицької церкви на Словачії по році 1945 і сучасність*

1. – 5. стор.

• **Меланія ГЕРМАНОВА:** *На пам'ять Енді Варгола*

5. стор.

• **Мгр. Мартін ЦУБЯК:** *20 років Варголового музею в Міджілабірцях*

6. – 7. стор.

• **Ґабор Адріан КАЧІНКО:** *Шлідами черехатских Русинох (4.)*

7. – 9. стор.

• **Др. Гайналка ФІРІШ, ПгД.:** *Не скруцуючи зоз главней драги – шліди зоз прешлосци (2.)*

10. – 11. стор.

• **Джері ДЖУМБА:** *Дякую, отче Михале*

11. – 12. стор.

• **Одкрытя Др. Ґріґорія ЖАТКОВІЧА, бывшего губернатора ПР, о Підкарпатьскій Руси (3.)**

12. – 14. стор.

• **Мгр. о. Ярослав ПОПОВЕЦЬ:** *Курта історія Общества св. Йоана Крестителя*

15. – 17. стор.

• **Й. ТЕРЕК, Т. САСВАРІ:** *Колос Гіндукушу є в розвалинах*

17. – 19. стор.

• **ПгДр. Кветослава КОПОРОВА:** *3 основных принципів русиньской высьловности (1.)*

19. – 23. стор.

• **Мгр. Александер ЗОЗУЛЯК:** *Русины в Карпатах на Словачії*

23. – 24. стор.

ребування в арештах, ішло о акт без практичного значіння.² Єпископ П. П. Гойдіч потім перешов калваріов комуністичных арештів у Валдіцях, Рузіні, Ілаві і Леополдові. Зачатком октобра 1952 був о. Павел на два і пів рока переміщений до Праги, де ся го штатна безпечность снажыла вшелякыма способами пересвідчіти, абы прияв функцію і титул православного патріархы, чім бы ся, самособов, дістав на слободу. Але отець єпископ то резолутно одшмарив, наспак, жадав про ґрекокатолицьку церьков вшыткы права і статус, котрый мала перед насилнов ліквідаціов 28. апріля 1950, як і слободу про вшыткы тых, котры терпіли в арештах зато, же не підписали переход на православіє.³

Кінцём рока 1957 ся єпископ по двох і пів роках зась вернув до леополдовского арешту. 17. юла 1960 єпископ Павел вмер – в день своїх 72. народенин. Тіло небогого єпископа поховали на леополдовскім арештнім цінтерю скоро рано 19. юла 1960. Ёго гріб був означений лем арештним чіслом 681. Вдяка полеготі по пражській яри року 1968 мож было тілестны остаткы о. єпископа Павла Гойдіча ексгумовати і перевезти до Пряшова – центра ґрекокатолицького єпископства.⁴

Кідь арештовали єпископа Павла Гойдіча, єпископ Василь Гопко був ізолований і жив під сталым поліцайським доглядом. Комуністы го пересвідчовали, жебы ся придав ку православній церькви, але ся їм то не подарило. Аґітаторы му докінця обіцяли титул архієпископа Православной церькви на Словакії. Наконєць го 18. септембра 1950 арештовали, наслідно був перевезений до пражского арешту в Рузіні, де готовили про нёго суд. Зачали ся бесконечны выслухы, де ся го снажыли обвинити зо шпіонажи і зрады отчізны.

При далшых выслухах єпископови грозили каров смерти. За таких условій наконєць перестав протестовати проти обвиніням і своє „признаня“ підписав. В. Гопко був обвинений із карного діятельства зрады отчізны і шпіонажи. Подля запису з выштрёваня мав, наприклад, в роках 1945 – 1950 підпоровати українських терорістів і в Празі створити центр про організований переход бандеровців до Німецька. Дале мав, наприклад, школити молодых хлопців, котрых учів чужді языки, водив їх по країні і указовав їм орьєнтачны пункты, котры мали служыти як стратегічны місця про армаду, робив із нима воєньске цвічіня (!), учів їх вырабляти шіфрованы справы на передаваня тайных інформацій і наконєць їх посылав вызвідовати по цілій країні. Справы, котры приносили тоты молоды „шпіоны“, мав потім передавати апостольскому нунціови в Братіславі.⁵ Судный процес з єпископом Василём Гопком одбыв ся в октобрі 1951 на Штатнім суді в Братіславі. Суд го узнав виноватым зо злочіну зрады отчізны і шпіонажи, одсудив го на 15 років а к тому іщі дістав піняжну покуту 20 000 Кчс, сконфішковано маєтку в проспіх штату і страту обчаньских прав на 10 років.⁶ Почас арештованя пудовав з єдного арешту до другого по цілій Чехословакії – доведна 21-раз змінив місце арешту: пять разів був в Леополдові, двараз в Ілаві, штирираз у Валдіцях, був і в Мірові ці пражській Рузіні. На натиск Рима і з причіны підламаного здоровья був єпископ наконєць условно пущений на слободу 12. мая 1964 на три роки.⁷ По

• **Єпископ-Русин Василь Гопко, ЧСВВ, (зліва) почас Службы Божой у Пряшівскім ґрекокатолицькім храмі св. Іоана Хрестителя.**

Фотка з архіву о. Й. Тімковіча, ЧСВВ.

пропущіню з арешту о. Василь Гопко коротко жив у Кошіцях. Потім, кідь ся на „слободі“ (і ту го денно слідовала комуністична ШТБ) кус підлічів, позвали го на Міністерство ввнутри до Праги, де му повіли, де буде дале жыти. Новым місцём перебуваня ся так став монастарь отців цистерціатів в Осеку.⁸

По сполоченьско-політичных змінах в році 1968 був о. Василь Гопко пущений на слободу і активно брав участь в обновлёваню діятельства ґрекокатолицькой церькви.

Пронаслідованя ґрекокатолицьких священників, богословців і віруючих

До 5. мая 1950 ся з резолюціов Пряшівского собора „стотожнило“ лем 31,5 % ґрекокатолицьких священників.⁹ Партийны оґраны зато прияли дакілько кроків, жебы тото чісло підросло. Підписы ся здобывали наслідком корупції, обіцянок, але, докінця, брутальными формами натиску, причім найодолнішы священники были інтернованы (дакотрым священникам была понукнута можность, же кідь підпишуть маніфест, не мусять ся стати православными священниками і штатны оґраны їм помогут при гляданю цивільной работы, респ. при одході до пензії). До кінця юла 1950 ся зато кількость підписів священників під тзв. маніфестом приятым на „соборі“ підвышыла скоро о половину вєце.

Подобным способом были грекокатолицькы священники пересвідчованы, жебы склали присягу до рук православного єпископа. Про діятельство священника і про дефінітивный переход до православной церкви (з'єдночіня з православнов церквов) было вирішалным моментом праві зложія той присягы. При тім актї але odpor грекокатолицькых священників був найвекший. На злом того odporу штатны і партійны органы вживали многы донучуючі інструменти.

Підписи ся роздобывали розлічними способами, наприклад, зо списков позбраних підписів під приділами сійбы, гноїва, корму і под., а в многых селах были пізніше презентованы як підписы документуючі переход на православіє. Священників з вшеляких причін скликовали на штатны і партійны уряды, де свою участь документовали на презенчных списках. Їх підписы, але без їх відомости, были продумано перенешованы з помочов ксероксового папіря на список із назвов о переходї на православіє.¹⁰ Вшиткым священникам, котры склали церковну присягу, были приділены максімалны приплатки ку мзді 2 000 Кчс, а то почінаючи од 1. януаря 1950. Тым, які підписали лем маніфест, але не зложили присягу, одобрали з мзды половину. Священникам, котры ани не підписали маніфест, ани не зложили присягу, были одняты вшиткы служобны привілеґії од 1. юна 1950. Кідь ніч з того не забрало, за 2 – 3 місяці мали быти деґрадованы зо священницькой службы або мали быти вышмарены з роботы їх жены ці діти.¹¹

До зачатку юна 1950 зложило присягу 63 священників.¹² В октобрі 1950 тото чісло підросло на 103.¹³ В апрілі 1951 то уж было 130.¹⁴ Прямим натиском, як і далшима способами комуністам ся подарило до кінця рока 1953 здобыти 132 підписів грекокатолицькых священників. Своє посланя але практично реалізовало лем 96 священників, остатні потім свої підписы одкликали, респ. одышли до цивільной роботы або до пензії, респ. дакотры вмерли. І з тых 96 священників лем єдна третина своє посланя наповнєвала лем з „тактичных і екзістенчных причін”.¹⁵

Грекокатолицькы священники, котры по тзв. „Пряшівскім соборі” найвече ся одперали од православія, были поступно одсунуты зо своїх парохій і переданы до тзв. інтерначных монастирів або до таборів нученых работ.

Грекокатолицькы священники, котры не были согласны переступити на православну віру, были по році 1951 поступно депортованы до Чехії, до порожніх домів по судетських Німцях. Нучено там жили під поліцейным дозором і довгы рокы мали строгый заказ будь-якого контакту зо Словаків. Переважно ту робили у фабриках, на дружствах ці в банях, де робили тоту найтяжшу і найпосліднішу роботу, або были арештованы.

Подобна судьба як священників Пряшівского грекокатолицько єпископства чекала і богословців Грекокатолицькой семінарії у Пряшові. Одколи комуністы перевзяли міць у фебруарі 1948, священницька семінарія ся стала центром їх інтересу. Жывот і лекції „нормално” продовжовали аж до 10. апріля 1950. В ночі з 10. на 11. апріля 1950 але комуністична ШтБ переглядала семінарію і наслідно за ей ректора був выменованый бывший грекокатолицький, теперь православный свя-

щеник Антон Гавріла. Кідь нове православне веджіня 20. апріля 1950 выголосило, же семінарія ся стає православнов, богословці ся перевболюкли до цивільного шматя і одышли з нєго. ШтБ ся снажыла вшиткых богословців привести назад, но подарило ся їм хопити лем двох. По „соборі” ся зато зачав „новый лов” на семінаристів, теперь з „успішным” выслідком, бо 20 семінаристів до 20. мая 1950 было заарештованых і ізовованых в пряшівскім арешті. Богословці были православным веджінем семінарії скликаны і пересвідчованы, абы ся наворачнули „к вірі предків”. Троє з них наконець были согласны з „пересвідчованєм”, але зато, же мали намір одыйти зо семінарії і зволити собі другу професію. Ректор А. Гавріла приобіцяв семінаристам, же влада заплатить за їх школованя в Православній семінарії в Празі, але не похотів. І хоць богословці были наконець з арешту пущены, за 2 тыждні были назад арештованы і наслідно автобусом перевезены до збірного монастиря в Глоговцю. По двох місяцях перебуваня в Глоговцю были богословці і молодшы священники одведжены до воєньской службы у робочіх воєньскых одділах, тзв. ПТП, на 3 і пів рока. По ей скінчіню могли робити лем мануалны роботы і не сміли ся вернути домів.¹⁶ Будова семінарії была наконець збуряна а на ей місці в Пряшові в сучасности стоїть нова будова Театру Йонаша Заборьского.

Жывот бывших грекокатолицькых богословців у ПТП таборах був барз тяжкий. Мусили робити в камінєломах, лісах, на летісках, будованю путей і желізниць, ці на розлічных ставбах в доджу або в снігу 9 аж 12 годин денно. Представителі комуністичной ШтБ, озброєны автоматічними пушками, приводили бріґадників до табора, де уконаны і зніщены фізічнов работов мусили іщі взяти участь на 2 – 3-годиновых перешколюючіх лекціях о марксизмі-ленінізмі. Слаба страва, тяжка фізічна робота і тыж повинны ідеологічны курзы зніщили здоровя многым священникам і семінаристам. Кідь був дахто прихоплений, же спить, стражники до нєго метали розлічны предмети або го примусили за покуту бігати коло будовы. Семінаристам часто говорили, же суть „глупы”, же не пішли на Православну теологічну семінарію до Прагы, же суть „шпіоны” Ватікану і не хотять ся перешколёвати до „демократічного народного режіму”.¹⁷

В часах ліквідації грекокатолицькой церкви не терпіли лем єпископы і духовенство, але барз терпіли і переживали ай віруючі. Грекокатолицькы віруючі, котры зістали без душпастырів, были застрашованы і одважнішых із них одвозили до таборів нученых работ або арештовали. До многых парохій на селах ся настїговали „новопечены православны священники, (тзв. батюшкы)”, котры абсолвовали лем куртый курз православной теології і такой были высвячены за отців духовных. Они потім вели Службы Божы в грекокатолицькых церквах.¹⁸

Проти прокламованому „спонтанному” наворачнутю грекокатоликів до лона православной церкви, котре презентовала комуністична партія, свідчить і тот факт, же віруючі на окремых парохіях мали розділны погляды на православіє. В дакотрых парохіях віруючі доказовали свою вірность грекокатолицькій церкви так, же ани

по роках, в дакотрых припадах почас цілого 18-річного утиску, не довели до служити у своїх церквах православны богослужбы (наприклад, в Абрановцях, Ольшавіці, Сулині і под.).¹⁹ Инде грекокатолицькы віруючі не хотіли ходити на православны Службы Божы і радше ся ведно молили на цінтерях, при хрестах або в даякім домі. Кідь пришов до парохії православный священик, віруючі му ясно повіли, же к нёму не будуть ходити на літургії. В дакотрых парохіях зістали священици, котры ся з православнов церквов зєдинили лем наоко. В рамках святой літургії не споминали мено православного єпископа, але намісто нёго потихы мено папы римского, до матрик записовали віруючих не як православных, але як „*graecae ritus*“, і так назначовали віруючим, же ся не стотожнили з православієм. По консолідації в році 1968 ся такы парохії скоро вшыткы вернули назад ку грекокатолицькій вірі.

Далша часть грекокатолицькых вірників ходила на обряды і святости до недалеких римокатолицькых костелів.²⁰ Таким способом хотіли зістати вірны грекокатолицькій вірі. Діти давали хрестити римокатолицькым священикам, бо кідь бы їх похрестив православный отець духовный, дітина бы наслідно была записана як православна. Штатны уряды але тот поступ пізніше заказали, зато матери ходили родити до векшых міст, де їм діти хрестив римокатолицький священик. І тоты отці духовны але были комуністичным режимом перзекуованы, наприклад, о. Метард Текель з Нижньої Шебастовой був одсуджений заплатити покуту 10 000 корун, бо похрестив грекокатолицьку дітину.²¹

Многы бывшы грекокатолицькы віруючі ся снажили перейти до римокатолицькых парохій. Подаваня жадостей тых „православных“ о переход до римокатолицькой церкви досягло наймасовіший характер на переломі років 1954 і 1955. Кідь влада 24. юла 1954 зрушыла евіденцію набоженьского визнання, многы „урядно“ православны вірници, бывшы грекокатолици, порозуміли резолюції влади так, же тепер їм уж ніч не сперать, жебы переступили на грекокатолицьку віру.

Подля одгаду ведучого Церковного одбору КНВ у Кошіцях з року 1955, з понад 52 000 бывших грекокатолицькых віруючих у Кошіцькім краю православны обряды прияло лем коло 15 000 віруючих, 25 000 ходило на богослужбы до римокатолицькых костелів а 12 000 грекокатоликів одправляло сі Службы Божы подля грекокатолицькых обрядів.²²

Кінцём рока 1955 був став у бывших грекокатолицькых парохіях на Словакії такый: 18 парохій і надале ся одперало прияти православного священика, 15 парохій запропоновало, жебы были зрушены парохії, зато бо в них є мало православных віруючих. У 52 парохіях, подля інформації „*SIÚC*“, переважна часть віруючих была охотна прияти православного священика, але про недостаток віруючих не были обсаджены.²³ По XII. зьязді КПЧ (1962) і по пропусціню єпископа Василя Гопка на слободу ся в році 1964 зачало веце говорити о обновліню діятельства грекокатолицькой церкви. В справі о церковно-політичній ситуації православної церкви з 2. марца 1965 ся, наприклад, уводить, же партійны і владны органы діставали жадости о обновліню

діятельства грекокатолицькой церкви од окремых особ і груп віруючих зо сел Малий Липник, Матисова, Великий Сулин, Окружна, Збудза, Тополяны, Швермово або Любіця. Окрем того, зо жадостів поволити грекокатолицьку церкву обернув ся на председу влади Йозефа Ленарта і єпископ Василь Гопко, котрый в тім часі жив в харітативным домі на Чехах.²⁴ Але тоты акції в даній добі не мали надію на успіх. Жадателям, наприклад, было высвітлене, же „*vzhľadom na odstup času a zložitost súčasnej situácie i celého vývoja za uplynulé roky je obnova bývalej Gréckokatolíckej cirkvi nemožná*“. На жадости, котры в тім ділі ся посылали до Ватикану, ся цінічно pear'овало таким способом, же „*štát nezakázal činnosť Gréckokatolíckej cirkvi, ale Gréckokatolícka cirkev vlastným cirkevným rozhodnutím veľkého soboru zanikla*“.²⁵

(Продовжіня в далшім числі.)

Позначкы:

- 1 ATZVJS SR Leopoldov. Osobný spis M. Bazalku, sign. 4/54-A. *Vlastný životopis M. Bazalku*. Leopoldov 13. 7. 1952.
- 2 LETZ, Róbert: *Postavenie gréckokatolíckej cirkvi v Česko-Slovensku v rokoch 1945 - 1968*, с. 278.
- 3 ŠTURÁK, Peter: *Otec biskup Pavol Gajdič, OSBM*. Prešov: VMV, с. 104.
- 4 Єпископ Павел Гойдіч був судом регабітований 27. септембра 1990. Вызнаменаний був *in memoriam* Орденом Т. Г. Масарика II. класы і Прибіновым хрестом I. класы. Мучеництво отця єпископа Павла Гойдіча не зістало забыте. Святый отець Ян Павел II. почас своєї другой навщівы Словакії в р. 1995 настолив вызву – зачати процес єго беатіфікації. Почас той навщівы Пряшова Ян Павол II. ся помолив при гробі єпископа-мученика Павла Гойдіча в каплиці катедрального храму. 17. юла 1998 (110 років од народжіння єпископа) была в каплиці грекокатолицького єпископства в Пряшові офіціально зачата дієцезна етапа процесу благоречіння єпископа Павла Гойдіча. Кулмінаціов того процесу была святочна беатіфікація на Нам. Св. Петра в Римі 4. новембра 2001, коли Св. Отець Ян Павол II. выголосив єпископа Павла Гойдіча, ЧСБВ, за благореченого, а ведно з ним і священика чину редемптористів Метода Домініка Тырчку.
- 5 MV SR, ŠA v Prešove, fond Krajská prokuratura v Prešove 1946 – 1960, 1 Kn – ostatné trestné veci politické, rok 1958, krabica č. 47, inv. č. 113, sign. 17. *Zamietnutie žiadosti bývalého gr. kat. biskupa Dr. Vasil'a Hopka o obnovenie trestného stíhania*.
- 6 Тамже. Порівнай MICHALÍK, V.: *Osudy biskupa ThDr. Vasil'a Hopka. In Svedectvo*, 1996, ч. 5, с. 6-7.
- 7 MV SR, ŠA v Košiciach, fond Krajská prokuratura v Košiciach II., sign. 2 Kv 39/68. *Vasil' Hopko, dozorný spis v trestnej veci - konanie o zrušení rozsudku nad ThDr. Vasil'om Hopkom v r. 1968 - 1971*.
- 8 Тамже.
- 9 PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 - 1953*. Bratislava, 1997, с. 242.
- 10 FEDOR, Michal: *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 - máj 1950*. Košice, 1993, с. 293.
- 11 PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 - 1953*, с. 244-246.
- 12 Тамже, с. 247.
- 13 SNA Bratislava, fond : SIÚC, šk. č. 220. *Správa L. Holdoša Komisii pre cirkevné otázky pri Predsedníctve ÚV KSC zo dňa 7. 11. 1950*.
- 14 SNA, fond : ÚV KSS - sekr., šk. č. 17. *Správa o niektorých otázkach cirkevnej politiky na Slovensku*, 5. 4. 1951.
- 15 ŠTURÁK, P.: *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 - 1989*. Prešov, 1999, с. 132.
- 16 KUBINYI, Július: *The History of Prjašiv Eparchy*. Romae, 1970, с. 179-180.

17 Тамже, с. 181-182.

18 Недостаток православных священников был наследком того, же переважна часть „бывших” грекокатолических священников ся одперла одправляти душпастырську службу в православній церкви. Хоць в октобрі 1950 была в Пряшові отворена Православна богословска факулта, але першы абсолвенты приходили до увагы аж в шк. р. 1953/1954. Зато ся зачали організовати 3-місячні курсы. До половины р. 1954 в тых курсах было вышколених 74 священников. Позерай PEŠEK, J. - BARNOVSKÝ, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 - 1953*, с. 254.

19 SZÉKELY, G. - MESÁROS, A.: *Gréckokatolíci na Slovensku*. Košice, 1997, с. 26.

20 CITBAJ, F.: Unionizmus a ekumenizmus na území tzv.

Prešovska v 20. storočí. In CORANIČ, J. - ŠTURÁK, P.: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí*. Prešov, 2009, с. 164.

21 LACKO, M.: 10 rokov prenasledovania slovenských gréckokatolíkov. In *Mária* 1961, річ. 7, ч. 1-2, с. 5.

22 SNA, fond SÚC, šk. č. 9. *Správa o cirkevnopolitickej situácii v kraji Košice od roku 1949*.

23 ŠTURÁK, P.: *Prześadowanie kościoła greckokatolickiego na Słowacji przez totalitny režim*, с. 210.

24 SNA fond K SNR-PT, šk. č. 6. *Správa o cirkevno-politickej situácii v Pravoslávnej cirkvi zo dňa 2. 3. 1965*.

25 Попів.: VNUK, F.: *Popustené putá*. Martin: Matica slovenská, 2001, с. 181.

Меланія ГЕРМАНОВА, Міджілабірці

На память Енді Варгола

Народе – Русине, родиш мудрых синів,
Ты, русинська мати, треба ті честь дати,
Ай твоєму мену, што штириписменне –
Яке? Вшитки знали – Юлія ей звали.

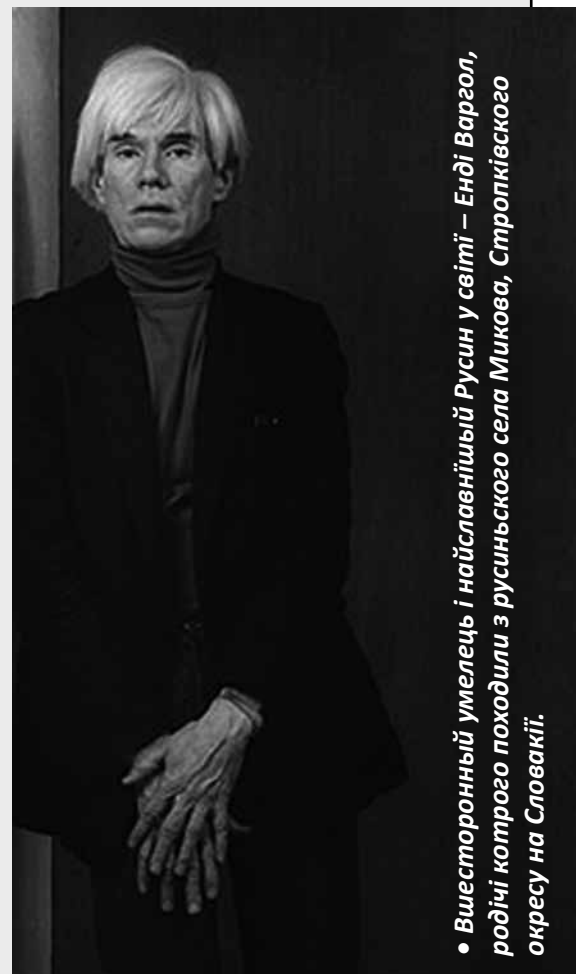
Як ся Дунаєвы воды позливають,
Як ся із чужіны пташата вертають,
Як сонце виходить, а вечур заходить,
Так ся путь Ендія в Америці родить.

Мати до перинки пензлик му вложила,
Блайвяс і фарбічки із крижмов прикрыла.
Хрестна мати скромно в церьковці повіла:
„Во імя Отця-Сына хрещу тя на Андрія.”
Річі у перинці чудотворны были,
Руки Андрійковы они прославили:

„Слабы рученята моєго сыночка,
Дай вам, Боже, силу,” – молила мамочка.

Піттсбург – Америка, ту Енді потрафив,
Ту молодый хлопець велё ся натрапив,
Опоров му были брат і любя мати
І ёго образы – з нима ходив спати.
Із ёго образів – ціла ґалерія,
В Піттсбурґу днесь славлять Вархолу Андрія.
І Лаборець має родака в памяті
Ту музей ославить річницю двадцятую.

Русинський народе, родиш славных синів,
Прославляють в світі вшитких нас – Русинів.

• Вшесторонний умелець і найславніший Русин у світі – Енді Варгол, родічі котрого походили з русинського села Микова, Стропківського округу на Словакії.

Мгр. Мартін ЦУБЯК, музеоедуколог і куратор музею

20 років Варголового музею в Міджілабірцях

6. авґуста 1928 ся за великой спеки в Піттсбурґу народила особность, котра ся записала до історії витварного уменя. З меном Енді Варгола ся зачав писати прото-період новой эпохи історії уменя... Полохливый хлопець, часто слухаючий пригоди своєї мамы Юлії о найджених лебках, кострах і інших остатках вояків з другой світової войны в миківських лісах, але тыж іншы реалістичны пригоди із северовыходной Словакії, де мають коріня родічі Енді Варгола. Молодий хлопець сі поступно сам зачав фіксувати свою властну візію о уменю, о животі, але і о краю своїх родічів.

„Я походжу зникады“ – так Енді часто одповідав новинарям, котрых інтересовало ёго походжіня. Тота ёго „камуфлаж“ є зась лем сучастёв ёго ціложивотної тактики. Правда але є, же Енді знав о своїм походжіню, затоже кібы ні, потім бы не было правдивым вшытко то, што о нїм і ёго родині повідали ёго братове і близка родина. Вірьме їм, бо они суть тым найправдоподобнішым жрідлом інформацій о Ендіови як о чоловікови.

В контексті животного і умельцького одказу Енді Варгола, як і ёго братів і далшой родини, зродив ся перед двадцятьма роками в Міджілабірцях **Музей модерного уменя Енді Варгола**, котрый тоту правду потверджує, а тыж презентачным способом і пропаґує. Взику Музею модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях передовали активіты, котры были реалізованы спочатку в Малій ґалерії Клубу приятелів витварного уменя при витварнім одборі Основной умельцькой школы, пізніше в роботі продовжовала Сполочность Енді Варгола в Міджілабірцях. Дякуючі роботі тых інституцій ся подарило іщі в часах бывшего комуністичного режиму позбериати много матеріалів, автентичных документів, котры днесь творять збірковий фонд і архів музею.

З офіціалнов платностёв од 1. 9. 1991 музей є інституціов наперед під адміністраціов Міністерства културы СР, од року 2001 Пряшівского самосправного краю. Днесь уж можемо прямо повісти, же без ініціативы Джона Варгола, Др. Михала Бицка, ПгД., Ф. Гюа, В. Противняка, Сполочности Енді Варгола і „The Andy Warhol Foundation for the Visual Arts“ бы музей нїґда не vznikнув. Спомянuty люде і сполочности ся заслужили о то, абы ся Музей модерного уменя Енді Варгола сформовав як надрегіонална шпеціфічна інституція музейно-ґалерійного тіпу, котра бы ся занимала передущыткым актуалныма тенденціями сучасного уменя, але главно животом і творчостёв Енді Варгола.

Уж од свого взику музей шпеціфіковав свої активіты в контексті потреб і актуаліт музейных інституцій на Словакії і за границями, створюючі притім шпеціфічны условія про ествованя ай інтермедіалных активіт і профілюючі ся притім на інституцію умельцько-едукачно-научного харатеру, рефлексуючі актуалны світовы тренды. Як першый музей на Словакії концепчно моніторує, презентує і научно оброблять і тоты тенденції у витварнім уменю і културі, котры дотеперь акцептує мало інституцій (як наприклад, вплив етніка, з якого походить умелець, на ёго творчость, вплив поп-арту на актуалне уменя на Словакії, музеоедукологічны активіты і под.).

Музей модерного уменя Енді Варгола в Міджілабірцях ся презентує трёма стальма експозиціями творів Е. Варгола, взацных артефактів о походжіню умельця добытых або пожычених од родини і близких умельця. К першій сталій експозиції належать роботи Ендіового найстаршого брата Пола Варгола і ёго сына Джеймса. Пол є витварник-аматер, котрый жыє на фармі недалеко Піттсбурґу, ёго сын є професіональным витварником, котрый ілюструє книжки про діти. Образы Пола Варгола можемо поважовати за витварны експерименты. Витварять декоративны фаребны образы, втискуючі курячі лабкы на розлічны фаребны підклады. Джеймсови Варголови є присвячена перша експозиція музею в Міджілабірцях. Джеймс ся в тій експозиції презентує двома оліёмальбами – *Новодобый аліґатор* і *Чароділницька ділля*. Концепчно на тоту експозицію надыаує експозиція о походжіню Енді Варгола, котрой обсягом суть документи і артефакты пожычени переважно од членів Джеймсової родини. Сучастёв експозиції є напр. автентична листина, котров ся Енді Варгол зрїкає маєтків у краю своїх родічів в Миковій, фотографія портрету Юлії Варголовой, подля котрой Енді зробив славный портрет своєї мамы техніков серіґрафії. К найціннішым артефактам в тій експозиції належить автентична кошулька, в котрій были похрещены сынове Юлії і Андрія Варголовых – Пол, Джон і Енді, але і Ендіів автентичный фотоапарат, маґнетофон, сонячны окулярі... Експозицію доповнює і документ з підписовой акції за створіня музею, котру організовав Михал Ціґларж і Алеш Найбырт в році 1989. Документ підписало і много особностей тогышнёго културного і політичного жывота (єднов з них є і бывший президент ЧСФР і Чеськой републіки Вацлав Гавел або вызначный европський умелець Мілан Кнїжак).

Главна і наобсяґліша експозицна часть музею загорнять сталу експозицію умельцьких робот Енді Варгола. Суть то образы, котры пожычила музею Надація Енді Варгола про візуалне уменя в Нью Йорку, приватны зберателі, але і з робот, котры суть маєтком музею. Концепція експозиції є ушорена так, абы в ній были обсягнуты вшыткы важны творчі періоды умельця, враховано ёго доміантных витварных тем. З діл суть то переважно серіґрафії на картоновім папірю, дакотры з них суть ручно колорованы. Найстаршыма суть дві серії Камбеловых поливок з року 1969, найвызначнішыма суть портфолії десятих найвызначнішых Жыдів 20. стороча або портфоліо „Ladies and Gentleman“. Гості музею можуть попозерати варіанты кардіанальных тем Енді Варгола, як тема квіток і тема смерти. З того ціклу в експозиції ся находить портфоліо з року 1974 „Flowers“ („Black and White“), серії Квіткы I і Квіткы II з року 1970, дві серії Електричне кресло II з року 1971, котры суть із ціклу Америцька смерть.

З тем комуністичных сімболів в експозиції суть серії Молоток і Сьрьп або Червений Ленін. Портреты славных особностей належать к барз облюбленим. В експозиції їх презентують, наприклад, портреты лідра капелы „Rolling Stones“ Міка Джеґґра, Інґрід Берґман, Мілдред Шел, Ліліан Картер, Ганса Хрістіана Андерсена, Теді Русвелта, Св. Аполонії і т. д. Выменованы роботи і портфолії належать

к найвызначнішым, самособов, сучастёв експозиції суть і други оригінали Енді Варгола, або і выставлены друкованы работы, тзв. *exhibition prints*, котры суть становлены лем на выставны цілі без можности комерціалізації.

Сталы експозиції і выставна робота не суть єдиними активітами музея.

Музей модерного уменя Енді Варгола в Міджілабріцях є знамый тым, же організує проєкты умельсько-едукачного характеру. Свідчить о тім главно робота Експериментального центра умельської виховы Сполочности Енді Варгола при Музею модерного уменя Енді Варгола, як і факт, же в наявности на успішно реалізованы активіты надрегіонального характеру ся ту випрофілювало спеціальне Одділіня музеоедукації, котре з концепчного боку рішає проблеми умельської едукації в теоретичній і практичній ровині в контексті снагы створити з музея живый організм, а не формально утримований мавзолей.

Едічны активіты музея суть далшов варіантов умельської едукації і барз хосенным медіом інтерного научного і одборного баданя. Окрем выдаваня пропаґачных каталогів к выставам, інформативно-методичных листів о проблематиці, обсягів музеоедукаційных активіт, выдаваных з фіначнов помочов Сполочности Енді Варгола, котра є дотована з Фондації Енді Варгола про візуалне уменя в Нью Йорку, публікує музей і вислідки свого баданя в подобі одборной літературы, котра ся занимає передовшыткым проблемами музеоедукації (проблематика перцепції, рецепції умельського твору, постмодерных і сучаных тенденцій в уменю і под.).

Музей модерного уменя Енді Варгола в Міджілабріцях є ориґіналнов інституціою (є ведно з Музеєм Енді Варгола в Піттсбурґу єдым з двох музеїв Енді Варгола на світі і єдиним в європскім контексті), котрый сполупрацує з розлічними умельськыми інституціями подобного од-

• Музей модерного уменя Енді Варгола в Міджілабріцях

борного заміряня в заграничу. Вислідком сполупрацы з другыма субектами суть міджінародны выставны проєкты, пропаґуючі і рефлектуючі живот і діятельство Енді Варгола в контексті постмодерных тенденцій в уменю. В рамках тых міджінародных выстав ся кураторськы проєкты приправляють в конфронтації з тенденціями постпоп-арту, респ. неопоп-арту на Словакії і в заграничу. Супроводныма акціями таких выстав суть лекції, семінарі, гепенінґы, перформациї, концерты і други акції, котры рефлектують тематичне і ідейне заміряня выставки. Музей модерного уменя Енді Варгола ся снажить посередництвом своїх працівників перманентно зліпшувати свою роботу, будувати збірковий фонд, абы сі музей заховав свій статус, репрезентуючі нашу культуру дома і за границями. В тых інтенціях были реалізованы і ослavy 20-річного єствованя музея, котры ся одбыли 21. октобра 2011 в Музею модерного уменя Енді Варгола в Міджілабріцях.

(Переклад зо словацького языка: К. Копорова). ■

ґабор Адріан КАЧІНКО, Будапешт

Шлідами черехатских Русиных (4.)

Шлідами языка и мишаня языкох

Русински народ Черехату ніґда не мал представнікох високих дружтвених пасмох. Векшина з ніх припадали нізкому дружтвеному пасму. Були крипаки, желири и пастири. Зоз винїмком Абоду и Ироти, не глядали за себе етнічни права и не мали хто би им „помогнул“ у пестованю національного чувства. Пре мишанє зоз Тотами, їх идентитет бул несигурни. У урядових пописох вельо раз мишали Тотох (Словакох) и Русиных.¹

1805. року у 11 черехатских валалох зоз чистим русинским жительством случело ше мишанє народох зоз мишанима малженствами. Теди ступели до малженства 19 мадярско-словацки римокатолицки пари и у Ироти 2 грекокатолицки зоз єванґелистами. Медзитим, у вецейнаціональных стредкох було досц вельке число мишаних малженствох зоз припадніками русинской націоналносци грекокатолицкей вири (напр. у Горнім Вадасу 20, у Будошу 15, ґалвачу 13, Ракаци

10, Нешту 10 и Торнабараконю 9).² З рока на рок росло число мишаних малженствох, учишлюючи ту и Мадярох, припаднікох реформатичней церкви.

Пан Сирмаи (*Szirmai Úr*), велмож, хтори у Земплинским комитату пошедовал маєтки и крипаки, 1822. року Русиных наволат Тотами: «...Пан Сирмаи не розликовал вше Русох од Тотох и часто их наволає Тотами.» У Земплинским комитату з 447 населеньох пописани 186 тотски и 74 сотацки (руско-тотски - *orosztót*). У Абауйским комитату 30 валали були чисти тотски, а 130 мишани.³

Предки черехатских Русиных жили у сиверо-восточних комитатох историйней мадярской держави и їх векшина припадала ґу лемковским племеном, хтори вельо раз були у дотику зоз Тотами и прето їх язык дакеди поставал «мишанїна» тих двох языкох.⁴

Предки жительствох валалох Абод и ґалвач ту приселели, чи у націонално чисто русинских ґрупах, чи у уж помишаних ґрупах зоз Тотами (Словаками) зоз Спиш-

• Хыжа в Іроти з верхом "позбраним до конті".

ского, Шаришского и горнього Абауйского комитату, дзе уж скорей ведно жили. Язык русинского жительствова поступно прешол до переходного русинско-восточнословацкого диялекту, але у других населеньох ше тиж случело подобне.⁵ Тото доказую и церковни матрични кніжки, як напр. у Абоду у часу од 1824–1895. року, дзе ше медзи коло 30% римокатолицькими Словаками, Мадярами и Мадярами реформатичней вири случели мишани малженства – вкупно коло 326 (262 римокатолицьки и 64 реформатични. У Ракаци, медзитим, було вельо меней ступаня до малженства медзи представниками неєдналих националносцех – 1777–1859. 13, а 1860–1895. 40. Спрам того, медзи валалами зоз русинским жительством у Черехату у Абоду було найвецей мишани малженства.⁶

У демографийно-етнографийней путописней роботі автора Мирона Жироша под насловом *Жива Горніца* (1985–88) мож пречитац интересантни слова єдней старей жительки Абоду Елеонори Дротош (*Drótos Eleonóra*): "(– Тотул, але нем тот але нем словак, меґ нем орос. Ез кеверт валами. Нем тудом ми легет... Нем тудом... " (=) По тотски, але не Тот, але не Словак, ані Рус. То цошка помишане. Не знам цо би могло буц..... Не знам.)⁷ Познати мадярски слависта Петер Кираль (*Király Péter*) глядал одвит на питанє прецо ше за русинску бешеду не хасную єднаки вирази. Напр. у

Абауйсолноку гвари ше же по тотски и по руски (*„tótul”* – „po ruski”).⁸ Спрам вигледованьох Петера Киралья: «Кед слово о Веґардо-Абауйсолнок-Ракаца диялекту, то були словацки (у тим случаю восточнословацки) и русински (точнейше, русинско-лемковски диялект)», ... тому диялекту оцовщина ше презцерала од сиверу ґу югу, але през длуготирвацї міґрації, хтори рушали зоз вецей напрамох настал таки, по характеристикох, помишани и преходни тип диялекту.»⁹ За мено Петера Киралья вязани и вигледованя презвискох и атарских микротопонимох. Їх резултати тото же у Абауйсолноку було найвецей хотарски микротопоними за хтори би ше могло повесц же су русински, а потим шлїдзел хотар Ракаци. У Абоду, педик, векшину микротопонимских назвох по походзеню словацки. Презвиска у Абауйсолноку з найвекшей часци русински, покля у Ракаци з поли русински, а з поли словацки. Спрам того, кед ше поровнаю тоти два файти назвох, достава ше подеднаки резултат, т. є. їх подеднаке числово одношенє.¹⁰

Помадяровйованє

У другой половки XIX столїтя у черехатских валалох зажил билинґвизем и потим у валалох у хторих жили Русини почало и їх поступне мадяризованє.¹¹ 1864. року у дакселїх русинских валалох Черехату констатовани билинґвизем його жительствова. У Ироти «Народ грекокатолицькей вири. Ест 450 жительох, хтори бешедую зоз стару руску и тотску бешеду (*«ő orosz tót nyelv ajkuak»*), але бешедую и по мадярски и таки жию у 78 хижох -...»¹² У Ракацасенду: «... грекокатолицька часц жительствова рускей националносци, як цо у краю у вецей валалох.»¹³ У Сакачох: «... бешедую по мадярски, але медзи німа ест старих хтори розумя и по тотски.»¹⁴ Вислов: «То валал иснує коло 200 роки. Жителє його були крипаки Грофа М. Бузини Кеглевича (*M. Buzini Gróf Keglevich*). У валалє ест 330 жительох хтори зєдинєни грекокатолицьки,... Бешедую по мадярски и по руски або лєпше поведзено по тотски.»¹⁵

Єдна часц черехатских грекокатолицькох русинского походзєня щиро ше вияшнєли як Мадяре и у даєдних местох ше у церкви служи по мадярски. Помали ше забува и наказованє на церковнославянским языку. 1880. року у Абауйско-Торновским комитату медзи сто припадніками чий мацерински язык не мадярски 20,80% бешедую по мадярски, 1890. року 23,47%. Уж у перших децєнийох XX столїтя у шицких черехатских населєнїох настава у школах окончовала ше на мадярским наставним языку.¹⁶

Спрам податкох у материялу, хтори сом позберал зоз рижнородних жридлох, утвердзел сом же у хторим валалє кеди превладал мадярски язык. Перше мадярски язык превладал у Ракацасенду у стрєдку XIX столїтя, потим у його другой половки у Хормоґ-

ду, Нешти, Монаю, Пустарадваню, Шелебу и на концу XIX століття у Долнім Гадю, Гадяпатию, Дебрету, на початку XX століття у Бутошу, Горнім Вадасу, Галвачу, Хернадселеду (нешка *Hernádvécse*), у Абауйсолноку, Абауйлаку и Торнабараконю, та од стредку XX століття у Саразкеку (нешка *Baktakék*) и у Перечу.

По трицетих роках XX століття стари бешедовали по "тотски" кед же сцели же би их млади не розумели о чим бешеду. Од шейдзешатих и седемдзешатих роках прешлого століття, дзекуючи вимераню жителства, и русински язык швидко неставал зоз každодньового живота и тиж так ше забуло и церковнославянски писні и народни шпиванки, але вони, зашлем, зачувани медзи старима. Людзе у стредніх роках и млади teraz уж бешеду по мадярски, цо помогло заповставяню русинского языка. Прешлосц ше не пестує. И попри опредзелєня за припаданє мадярскому народу, векшина потомкох Русиных остала грекокатолицкей вири.¹⁷

(Написано у войводицьким варіанті русинського языка.)

Позначкы

1 Sasvári, László: *Ruszin hagyományok görögkatolikusságunk néprajzában*. Budapest, 1996, c. 13-15.

2 Udvari, István (ed.): *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkeszségeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza, 1990, c. 86-88, и 101-102.

• Грекокатолицька церьков у Бактакеку (даколи *Száraskék*).

• Грекокатолицька церьков у Гадни.

- 3 *Tudományos Gyűjtemény*. 1822. I. kötet. Pesten, c. 8-9.
- 4 Медзи Русинами мож вызначиц штири ґрупи: лемки, бойки, долиняне и гуцули.
- 5 Abodi gk. egyházi anyakönyvek (1824–1895), filmszám: A 4606, Magyar Országos Levéltár.
- 6 Abodi gk. egyházi anyakönyvek (1824–1895), filmszám: A 4606, Magyar Országos Levéltár.
- 7 Zsíros Miron: *Élő felföld* (Demográfiai-etnográfiai útleírás). Budapest, 1996, c. 102.
- 8 Király Péter: *A nyelvkeveredés. A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai*. Nyíregyháza, 2001, c. 222.
- 9 Исте тото: 181 и 217.
- 10 Исте тото: 63.
- 11 Paládi-Kovács Attila: *Kárpátukrán telepek Észak-Magyarországon*. In: Kunt Ernő, Szabadfalvi József, Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, 1984, c. 132.
- 12 Pesty Frigyes: *Borsod vármegye leírása 1864-ben*. Miskolc, 1988, c. 156.
- 13 Исте тото: 263.
- 14 Исте тото: 308.
- 15 Исте тото: 374.
- 16 Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Abaúj-Torna vármegye és Kassa*. Budapest, 1896. Arcanum DVD könyvtár IV. (електронски документ).
- 17 Zsírosné Jobbágy Mária, Zsíros Miron: *Ruszin szigetek Észak-Magyarországon*. In *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 1996, c. 296.

Др. Гайналка ФІРІШ, ПгД., Універзіта Лайоша Етвеша в Будапешті

НЕ СКРУЦЮЮЦИ ЗОЗ ГЛАВНЕЙ ДРАГИ – ШЛІДИ ЗОЗ ПРЕШЛОСЦИ (2.)

Керестурик – морфологійна варіянта презвіска *†Керестури*, хторому додани зложени славянски суффикс *-ik*, хтори настал зоз менох на *-i* (*-u*), а хторим додаване *-k* (*< i + -k*). На території историйней мадярской держави єст барз вельо презвіска хтори виведзени зоз тим суффиксом, як цо, медзи иншим, и презвіско *Kerestzúri*. Тоти презвіска виведзени, або зоз словацким *-ík*, або зоз русинским *-uk* суффиксом (Kniezsa 2003: 286). Тот суффикс барз розширени як при Словацкох так и при Руснацох на Горніци, та спрам того очиглядно же шицки таки презвіска на території Угорской, або словацкого, або русинского походзєня. И у словацким и у русинским языку суффикс *-ík*, односно *-uk* ношитель деминутивного значєня (Kniezsa 2003: 288). Спрам виложеного, могло би вивєсц заключєнє же презвіско *Керестурик* виведзєне, як зоз мадярского презвіска *Kerestzúri*, так и зоз презвіска *†Керестури*, уж „одомашненого” у русинским языку. Медзитим, без познаваня историйї фамилий хтора го ноши не мож повєсц ані то то є виведзєне зоз мадярского презвіска, чи зоз того „одомашненого”, а ані то то дзе то то презвіско настало – чи ище на Горней жеми, чи по прєселєню Русиных на Долню жєм. Тото презвіско тиж не постої при других Русиных, та би прєто могло прєдпоставиц же и воно виведзєне аж по прєселєню до Бачкей.

Керестурски – презвіско хторє морфологійна варіянта презвіска *†Керестури*. Воно тиж вимарло при бачванско-сримских

Русиных, а при Русиных у других крайох и воно тиж не постої, як цо ані презвіско *Керестури*, ані *Керестурик*. Презвіско *†Керестурски* виведзєне зоз славянским суффиксом *-sky*, чийо значєнє идентичнє значєню мадярского суффиксу *-i* (Kniezsa 2003: 339-340), цо нам шведочи о тим же Русини, ище у тот час кєд виведзєне то то презвіско, по прєселєню на Долню жєм, знали по мадярски, та знали же мадярски суффикс *-i* суффикс за виводзєнє прикетнїкох. У прєшлосци у словацким языку суффикс *-sky* бул общи суффикс за виводзєнє презвіскох зоз топонимох (Kniezsa 2003: 339-340), хтори особи доставляли потим як зохабєли свойо прєдходнє мєсто биваня, односно по прєселєню до нового валалу. Познаваюци функцию и значєнє тих обидвох суффиксох, Русини зоз лєгкосцу могли зачєрац мадярски зоз славянским, односно русинским (/словацким) або прилапиц мадярски суффикс (як у случаю зоз презвіском *Керестури*).

У часу кєди презвіска ище не були урядово фиксовани, кєд же без окремних кральовских и минисерских дошлєбодзєньох могло мєняц презвіска, та и їх форми, могло приходзиц до стварєня, т. є. виводзєня вариянтох єдного презвіска (Kálmán 1989: 70, Чучка 2005: X), а з оглядом на то то же Русини на Горніци з векшей частци жили у национално мишаних стрєдкох, мож похопиц наставанє таких вариянтох, бо особи називал их стрєдок у хторим жили, а то могли буц и припаднїки, як власней, так и другєй националносци.

Прєходзаци прєз Токайски край у хторим же находзи и тот валал *Bodrogkeresztúr*, у хторим змє ста нули купиц токайского вина (особнє од продуковательох), цо грих не поробиц кєд же человек уж тамац прєходзи, подумала сом себе же чкода же Русини зохабєли то ти краї. Прекрасни є – и то ти брєщки хтори же тєраз находза на території словацкей держави, так и то ти у Мадярскей. Валалска идила там иншак випатра як ту долу у ровнїни. Там человек кажди дзєнь, на кажди видзє зоз обисца, окружєни зоз природними красотами. Правда, кєд зоз природних красотох человек не може витримац свою фамилию, та му вєц трєба глєдац другє мєсто за живот, гоч є и мєней краснє. Но, зашлєм, рушала мє думка же наклєо у Русиных у Бачкей и Сриму остало у даяким колективним памєтаню чувство вязаносци за брєги и швидки потоки и рички. Чи можебуц и то не була причина, попри нєдостатку обрабєцєй жеми, прєцо же даєднє Русини пошвидко прєселєли до Сриму. Знаючи кєльо моя фамилия дакєди зоз чувствами була вязана за свою винїцу на споднїх брєщкох Фрушкей Гори и зоз яку любову мой оцєц попатри на кажду винову лозу, гоч дзє же находзи, остава у мнє питанє чи то ту любов сримски Русини зоз собу не принєсли можебуц правє зоз Горніци, зоз вулканских брєгох винїцарского краю Токая, Боршоду, Абаю, Гємєру або Земплину.

(Конець.)

(Написано у войводицьким варіанті русиньского языка.)

БИБЛІОГРАФІЯ:

Zaicz 2006 = Zaicz Gábor (главни редактор), 2006, Etimológiai szótár, magyar szavak és toldalékok eredete. Budapest: Tinta Tankönyvkiadó.

Kálmán Béla 1989, A nevek világa, Debrecen: Csokonai Kiadóvállalat.

Káprály 2002 = Káprály Mihály, 2002, Венгерский суффикс -as (-ás) в карпатско-русинских текстах, Studia Slavica, Hung, 47/2, Budapest, 73-85.

Kiss 1978 = Kiss Lajos, 1978, Földrajzi nevek etimológiai szótára, Budapest, Akadémiai Kiadó.

Kniezsa 2003 = Kniezsa István, 2003, Helynév- és családnév vizsgálatok, Budapest: Lucidus Kiadó.

Kniezsa 1974 I, Kniezsa II 1974 = Kniezsa István, 1974: A magyar nyelv jövevényszavai I. és II., Budapest: Akadémiai Kiadó.

Kniezsa 1949 = Kniezsa István, Az -i képző a magyarban, Magyar Nyelv, XLV. évf. 2. sz., 1949, 100-107.

Лабош 1979 = Лабош Федор, 1979: История Русиных Бачкей, Сриму и Славонии 1745–1918. Вуковар: Союз Русиных и Украинцох Горватскей.

Кочиш 1978 = М. Кочиш Микола, 1978, Лингвистични роботи, Нови Сад, „Руске слово“.

Melich 1943 = Melich János, Családneveinkről, Magyar nyelv, XXXIX. évf., 4. sz., Budapest, 1943, 265-280.

Рамач 2002 = Рамач Юлиян, 2002, Грамматика русского языка, Београд: Завод за учебнике и наставна средства.

RMCSNSZ = Kázmér Miklós, 1993, Régi magyar családnevek szótára XIV-XV. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

СРСл = Юлиян Рамач (главни редактор) 1995, Сербско-руски словник I, Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет - Катедра за руски язык и литературу – Дружтво за руски язык и литературу.

СРСл = Юлиян Рамач, главни редактор, 1997, Сербско-руски словник II,

Нови Сад: Завод за учебнике и наставна средства - Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет - Катедра за руски язык и литературу – Дружтво за руски язык и литературу.

Удвари 1985 = Удвари Иштван, 1985, Фонетичне адаптоване мадярских словох у бачванско-сримским руским языку, Творчосц, ч. 11, Нови Сад, 40–62.

Unger-Szabolcs = Unger Mátyás, Szabolcs Otto, 1976, Magyarország története³. Gondolat, Budapest.

Hajdú 2003 = Hajdú Mihály, 2003, Általános és magyar névtan, Budapest: Osiris Kiadó.

Чучка Павло, 2005, Прізвища Закарпатських Українців – Історикоетимологічний словник, Львів, Видавництво „Світ“.

MÉKSZ = Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszki Miklós, 1987, Magyar értelmező kéziszótár⁷. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Джері ДЖУМБА, Піттсбург

Дякую, отче Михале ...

У Монс. Василя Смочка в МекКіс Рокс єм був многи роки мініштрантом. Про єпархію Святого Духа був добрым і творивым священиком. Ёго цілєм было будити інтерес о церковный живот і розвой внуторной штруктуры парохії. Старав ся так робити, напр. і через кухню, де ся варили пироги, помагав при будованю католицькой школы візантського обряду Святого Духа в році 1957.

На годинах катехізму канторы учили людей вишых вікових категорій русиньскы духовны пісні. Я окрем того два роки ходив до Русиньской языковой школы, тзв. „Руськой школы“ (было то в шестій і семій класі) к Монс. Смочкови. Ёго класа была все повна школярів, котры хотіли ся учіти і много знати. Доднесь го віджу і чую у своїй памяти, як читать з учебника і гестікуле притім правов руков. Бере крейду і пише на зелену таблю великы буквы азбуки і латинікы. Писав великыма друкованыма буквами – „гражданков“, а тыж писаныма буквами, званыма „рукописом“. Класа позад нёго повторяла буквы, слова, речіня... Быв добрым учітелєм. Говорив ласкавым, але звучным, часто жартовным голосом, любив выразно артикуловати поедны слова, што было про нас школярів дуже експресівне. Ділив ся з нами о свою любов і талант на языки. Азбука ся стала про нёго імпульзом надії і росту в здобываню новых знань в языку, котрый сьме ся од нёго учили. Вказав нам красу того языка і то, же суть і другы языки, котры функціонують в родічовскій Ужгородській єпархії – Мукачові, в Карпатській Руси.

Порівнював русиньскый язык зо сусідніма языками, каждая ёго година была про нас великым інтелектуальным зажитком.

Я вів єпархіальный програм концертных выступлїнь, тзв. „Културны коріні“, в рамках котрого ся почас трёх років концертвало в католицькій школі візантського обряду св. Марії в Клівленді (в роках 1980 – 1983), де Монс. Смочко служыв. Мали сьме од нёго велику підпору. Сестры василіанкы і студенты знали як ся тішити, кідь їх видить просперовати в театралнім уменю і інструменталній інтерпретації карпаторусиньскых звыків, пісень, танців і сценок.

Пять років єм штудовав карпаторусиньскы церковны пісні у професора Ніколаса Калвіна і зажив єм Службы Божы у Святім і Світлім тыждню з Монс. Василям. Інтоновав высокым покорным голосом, котрый ся ніс прямо к Всевышньому і ініпіровав вишых участных, абы приняли Божу притомность. Зазначив єм главні цікл русиньскых церковных співів професора Калвіна у св. Марії, затоже єм ся у нёго учив, кідь там був Монс. Смочко. Споминам на ёго проповіді, котры были повны цінных рад о тім, абы сьме памятали, як є добрі приймати Божу ласку, призвучував, же каждый є того способный. Кідь говорив, прикывовав голлов і тым підсилёвав повіджене. Ведно з єпіскопом Емілом Мигаликом і сестров Моніков Гусовіч, котра была директорков Школы св. Марії, зложыв експресівну умелецьку групу „Кружок карпаторусиньского народного уменя“. Быв родженим карпатським Русиним, зато добрі знав о пробле-

мах зв'язаних зо субнародным поставлінём Русинів у світі, в котрім жыють. Ём вдячний за ёго підпору карпатських Русинів, за ёго інформації з етнографії, котры ся стали добров основов про формованя позитивного образу о карпаторусинській культурній ідентиті у світі. Залезало му на тім, жебы єдны не жыли в заятю других, у світі, котрый хоче Русинів одорвати од цінностей їх жывота і культуры.

Путовав ём з Монс. Василієм Смочком по Карпатській Русі в році 1993 і фотографовав ём ёго родну єпархію в Значеві. Тыж сьме на відео накрутили ігумена-єпископа в мукачовскім монастирю на Чернеї горі. Єпископ нам побісїдовав о історії монастиря а Монс. Смочко мі тлумачів з русиньского до англїцького языка. Маме тыж відео русиньско-славянських богослужєб, котры одправляв у Мукачові в році 1993. Мав выняткову проповідь в ёго роднім русиньскім языку, а церьков была повна людей, котры ся молили з цілою своєю душою. В наслідуючий день сьме были на вечері у Смочковых – ёго родини недалеко Значева, близко главной пути міджі Ужгородом і Мукачовом. Потім сьме ся заставили пофотографовати в Імстичові місця, де советьскы комуністичны вояцы умучили єпископа Ромжу. На тім місцю бив збудований колись прекрасний монумент, ку котрому ся ходили люде молити. Нажаль, кідь сьме там были, уж там была лем значка. Монс.

Смочко зробив з того місця єдну зо своїх духовных кавз. Організовав і ініціював молитвы на Підкарпатю, бив єдним із добродителїв, якы офірвали на збудованя храму на тім місцю – перед Імстичовом.

Монс. Смочко про мене значів много. Мотивовав ня, абы ём в році 1984 продовжовав в роботі з професорами співу Ніколасом Калвіном і Михалом Заретським, бо піттсбургський єпархіалный хор тогды робив на Маріаньскім співнику хвалоспівів, котрый в августі 1984 выдадо Візантське семінарне видавательство. З професором Калвіном ём ся у св. Марії стрітив дакількораз при перекладах Маріаньських хвалоспівів і при коректурах співника з року 1978.

Монс. Василій Смочко бив все прогресівный в пропагованю автентичного навчаня хвалоспівів у своїм храмі. Ціню собі ёго активіты при координатії выскуму хвалоспівів і при їх навчаню. Ціню собі го і зато, же підпоровав і повзбуджовав много людей, а тыж за ёго учительський талант, велику емпатію і людськость. Научів америцьку католицьку церьков візантського обряду многому. Ёго молитвы будуть звучати навікы. Будуть жыти благословенный жывоут у вічній памяті і ласкавім Божім обятю.

Вічная ёму память!

ОДКРЫТЯ Др. Ґріґорія Жатковїча, бывшого ґубернатора ПР, о Підкарпатській Русі (3.)

Другий раз: Граница Угро-русского штата установлена будет так, як то определїят офіційально высланны репрезентанты Угро-Русского штата і репрезентанты Ческословенской републикі.

Четвертый раз: Во всіх управительствах і внутренних ділах Угро-Русский штат будет самостоятельный.

Дванадцатый раз: Выше приведенныя условия і иныя, поразумінія і договоры, нужныя для екзистенції і розвітка Русского Штата і Ческословенской републикі, включенны будут во формальный контракт, который установит ся законно навлесченными репрезентантами Русского Штата і Ческословенской републикі.

Тринадцатый раз: Пока сей конечный контракт не заключит ся, до того часу установит ся дочасный, або de facto Русский Штат, або территория і сей дочасный, або de facto Штат разширїт ся будет на слїдующую территорию, і то: От Румунії лінія, которую установит мірова

конференція; от Угорщїны лінія установлена міровою конференцією; на сей лінії до пункта, где сія лінія стрїтїт ся западнею границею Сіксанского (szikszói) округа; дальше западна і северна граница сего (szikszói) округа аж до ріки Гернада; по сему ріка Гернад до вплива рік; Торісы (Tarcza); дальше ко северу ріка Торіса до пункта, где ріка переступит границу столицы Спіш і Шаріш; отсюду южна граница округа Гетгаршского (héthársi) і западна граница Люблянского (lublói) округа в Спішской столиці до Попрадремете.

Сей дочасный або de facto Русский Штат управлїт ся будет угро-русским міністром, котораго выіменуєт пресидент Ческо-Словенской Републикі, і сей русский міністер буде выіменоваті прочіх урядников штата, потребных к хорошей адміністрації і управленію дочасного, або de facto Русского Штата.

Четыринадцатый раз: во всіх спорах і недорозумініях, або противных интерпретациях договора (специального

контракта) Ческословенская держава і Русский Штат іміють право апеллації от найвысшого Трибунала, іміющаго юрисдикцію рішіті в сіх справах, ко всенародной лірі (League of Nations).

Рішеніє сей Лірі на обі стороны окончательно обязательно будет."

Вышепомянутая акція Центральной Русской Народной Рады, сдїланна в революційных часах, особенно як розлученіє от Мадярїї публічно провозголошено было каждою із трех бывших Народных Рад, само собі, не смотря на узнаніє 26-го октября 1918 і на узнаніє „Memoire-a No. 6", зробїла із Подкарпатской Русі то, якою Революційна Народна Рада провозголосїла ю быті, іменно: de facto штат.

Одна делеґація, состояща із сто дванадцать урядников і членов Центральной Русской Народной Рады, отпушествовала в Прагу і там от імені Подкарпатской Русі торжественно передала дня 23-го мая 1919 высшепомянутый протокол Пресиденту Ма-

сарику, і через него Чехословенской републикі. По полудні того самого дня одна із 15 членів состава Спеціальної Комісії детально конферувала з президентом, при чому конкретні діла були обговорені і рішення принесені особливо стосовно організації Подкарпатської Русі.

Сей протокол був заслан теже др. Бенешу раді пропозиції Міровий Конференції, яко дальший певний і остаточний доказ бажання Русинів об'єднатися на основі федерації з Чехословенською республікою.

Президент Масарик, котрий уже прежде сего урядно повідомив правительство і народ Чехословаччини о можливості Чехословенсько-Рускої унії в своєм так званом „Первом посланні“ в місяці януара 1919, отверто висловився, коли он прийняв сію делегацію, его слова будучі достеменно опубліковані в „Народных Листах“ дня 26-го мая 1919, а саме:

Цитация: „*President ve svých vývodech zdůraznil stanovisko konstituční, že on sám nemůže a nebude samovolně rozhodovat, k tomu budou povoláni právoplatní představitelé priкарпатського люду. Ale musí se ihned přikročit k vybudování administrace... President jest si vědom, že státoprávní postavení Rusů, resp. Rusínů jest zvláštní, že totiž přihlásili se samostatně k našemu státu a vyměnili si předem autonomii. Rozsah této autonomie ovšem při nutnosti některých společných záležitostí musí býti ústavní cestou vymezen.*“

„Ve své odpovědi ke všeobecné audienci zdůraznil důležitost priкарпатської Rusi pro náš stát, vzpomněl toho, že o otázce jednal už ve Švýcarsku na samém začátku války. Ale teprve v Americe rozhodli se četní vystěhovalci docela určitě pro připojení k Československé republice. Americké Rusové pod vedením pana Žatkoviče předložili své požadavky prezidentu Wilsonovi a Masarykovi a tak spojenci v Paříži uznali požadavek priкарпатських Rusů i přiklil jim právo přičlenit se jako autonomní část k Československému státu.“

Делегація повернулася в Подкарпатську Русь дня 26-го мая 1919. Я же, яко рядно уповноважений репрезентант остав в Празі, чтобы начати конференції в вопросу установления плана для організації Руского Штату.

Первый шаг в організації здійснений на конференції з п. президентом, коли я предложив йому „Основы Організації“. Про возстаніє Чехословенско-

Мадярской большевицкой войны конференции были за час прерваны і опять продолжены дня 10-го юлія, потому же 13-го, 17-го і 22-го юлія 1919.

Было то дня 22-го, что пан президент передал мені копію условий Міровой Конференції стосовно вопроса автономии Подкарпатской Русі якоже содержание телеграммы, заслатой др. Бенешом пану президенту, объявляющей то, что Мірова Конференція сама намеряет установити конечную границу между Чехословенском і Подкарпатскою Русею. Се заперечило удивление у обоих нас, особенно про выше описанные факты. До пріятия телеграммы конференции продолжались под тою теорією, что сей граничный вопрос будет, если возможно, мирно решен между нами. Я пересмотрел условия Міровой Конференції і малом одноє возражение, імено параграф 2. (II. пар. Санта Гермайнского договора), в котором определена есть юрисдикция Подкарпатского Сойма, і слово „local“ находится, которое переведено і инкорпорировано есть в конституции Чехословенска (параграф 2, секция 4), яко „místní“, рассуждаячи, что се может быти обманчивым можно не будет поодными толкован, яко „внутренний“, которое значение имеет оно особенно в связи прав одного автономного штата в Соединенных Штатах Америки. Як Президент Масарик обезпечил мене о том, что в сем не будет тяжести, і особенно про той факт что первый параграф (10. параграф Санта Гермайнского) гарантирует Русинам як наипершую автономію, я пристал на цілый текст, як был он предложен.

Но стосовно вопроса границы я сейчас уведомил президента, что есть то моею повинностью без медления спешити в Париж, чтобы быти обезпечен о том, же діло Русинів было рядно і точно предложено і всі факты і существующі статистикі даны к диспозиции Міровой Конференції, уже і прото, ібо як было то сказано в „Memoire No. 6“, на мадярскі статистикі не можно было полагатися.

На рішительный рассказ Президента Масарика его приватный секретарь, Ярослав Цисар сейчас приобрел для мене резервацию на Ориент Експрес, котрым я лишил Прагу того самого дня пополудни. Прибывше в Париж дня 14-го рано я сейчас конферовал с др. Бенешом, министром заграничных діл, который в краткі информировал мене о причинах неожиданный решения Міровой Конференції, объявляющей, что Мірова Конференція сталася

преориентованною і желает про свои собственные причины сдѣлать границы Подкарпатской Русі як наименьші. Дальше высказал свою боязнь над тем, что границы, вопреки яких нибудь шагов і стремлений с моей стороны, не будут удовлетворительны для Русинів, і конечно сказал, что Мірова Конференція намеряет установити Словенско-Рускую границу при рікѣ Унгѣ.

Я, разумеется, энергично протестовал, сказал, что головная причина нашей унии был факт, что тем Русины не будут разделены в две ілі больше частей, а дальше откровенно выявил, что становисче Конференції есть не лем несправедливым, но абсолютно невероятным. Не мог я видѣти, як может быти в интересах Міровой Конференції, что гдѣ имеет быти установленная граница, і прото примѣтил, же я певный, что если мы согласимся между собою на границы, Конференція пристанет на то. Я отпоручал границу, описанную в II. параграфѣ протокола Центральной Руской Народной Рады с дня 16-го мая 1919. Др. Бенеш пересмотрел карту і видѣл, что она содержала Любовянский округ в Спішской столицѣ і всю территорию северно і восточно от рік Торица і Гернат, т. е. части Шаріша, Спіша і цілый Земплин, сейчас отвѣчал, же он певный, что Словаки не пристанут на се. Я уведомил его о том, что я не трактую со Словаками но с чехословенским правительством на основѣ согласий сдѣланных і предложенных Міровой Конференції. Тако не можно было прийти к порозумению, решению. Но по дальшой дискуссии взаимно согласился в том, что наипершим способом выйти из тяжести будет требование того, чтобы Конференція установила лем дочасны границы, і чтобы право установления того, что які дальші территории будут приключены, имеет быти конференцією рішительно лишено мирному взаимному установлению между Чехословенском і Подкарпатскою Русею. Др. Бенеш пристал і обѣщал, же се станется. На мой вопрос, что які гарантии маю я, же Мірова Конференція примет сїи порозумения, он отвѣчал: „Я обѣщаю вам, же Мірова Конференція так зробит, як мы согласились, і если нѣ, я обѣщаю вам, что я не подпишу мирового договора условий“, і с тем, як я есчи дуже ясно памятаю, в знак согласия подали мы себе руки.

Помощию др. Бенеша достал я резервацию на Ориент Експрес і лишил Париж на дорогу до Празі того самого вечера, приобрѣвше от Др. Бенеша пред моим отходом письмо, в котором Др. Бе-

неш, сказав он, подробице інформовал пресідента о причінах, які руководілі Міровою Конференцією, такожде о порозуменії, к якому мы прійшли.

Прийшовше в Прагу дня 26-го я того самого дня заслав Бенешово письмо пресіденту, і сам тоже пісал єму слідуючій: „Было бы то некрасным для мене пояснати справедливость сего моему народу, если бы такі границы были установленны (іменно ріка Уж). По серіозном обдуманії я сготовил форму дочасного договора, котору тут приключая... Понеже я честно вірую, что се есть мінімум, яке ождати, что Русины пріймут, искренно надіюся, что процедура пріята будет вами без матеріальной перемены.“ Лист датован дня 26-го юлія 1919.

Вышепомянутый дочасный (предбїжний) договор отпоручал рішеніє граничного спора слідуючим способом:

Цітація: Параграф первый: Что от і по дні 1. октября 1919 і до переведенія формального договора особенно спомінанного і описанного в пятом параграфі сего договора Подкарпатска Рус (Русинія) состояті будет і содержит в себї слідуючу назначену територію, іменно:

А. Всю ту територію восточно от ріки Унг, котора была ілі будет рішенієм ілі рішеніями Міровой Конференції уступлена Чехословенскому Штату правительством мадярским.

Б. Всю ту територію западно од ріки

Унг, содержащу часті Спішской, Шарішской, Земплинской і Ужгородской столиц, которы особенно і подробице находятся в „Мапі Подкарпатской Руси западно от ріки Унг... (По этнографической мапі Томашевского с года 1906, изданной Петроградским университетом на основі мадярской статистики с рока 1900).

Параграф третий: Территория особенно назначена і описана в „Мапі под знаком Ексігіт Б.“... ізвістна, будет і назначена яко спорна территория, і в той спорной території не будут держаны народны перепісы пред днем 1-го мая 1920. От 1-го мая 1920 до 1-го августа 1920 будут там перепісы, сготовленны, проваждены і докончены одним двачленовым комитетом – один выіменован Чехословенском і один Подкарпатскою Русю – всіх обывателей касательной спорной территории. Спорна территория в столицах Спіш, Шаріш і Земплин адміністрована будет Чехословенском, і спорна территория в столиці ужгородской адміністрована будет Подкарпатскою Русю. Русины маті будуть полну свободу слова і печати і право скликати і держати собрания в спорных территориях, администрованных Чехословенском.

Параграф пятый: В установленіи касательной конечной границы вніманіє має быті обратно не лем на этнографической дате, указанны вышеописанным способом взятим ценсусом, но і на економічны, географичны і адміністра-

тивны требованія Подкарпатской Руси.“

Был я призван на конференцію с пресідентом дня 29-го юлія 1919, в которой міністер внутренних діл Швегла тоже брал участіє. Пресідент противопоставился формі договора на той основі, что договор может быті переведен лем между двумя самодержавными штатами і что Подкарпатска Рус еще не має своих конституционных репрезентантов. По трі годиновой конференції прійшли мы к словесному порозумінію, которое – так было соглашено между нами – вложітся в пісмо, і як Пресідент Масарик сказал мені: „Мы двое откончиме то.“

Потребным спомнүти тут, что подчас сей конференції пресідент передал мені одін кабелграмм, который он достал од Американской Народной Рады Русінов, к которому приключена была копія собственноручна отвіта его на се. В кабелграммі просілася інформація, ці основаются на правді вісті, что я пострілян был чехословенскими вояками і что я нахожуся в службі мадярских большевиков. Содержание сего телеграма, як тоже факт, что выгодным віділося достати одобреніє Американской Народной Рады на вышепомянутое согласіє, привело к тому, что полезным было для мене навщівіті Америку і лічно опровергнуті вісті, розшірованны неприятели Чехословенской-Руской унії, такожде пріобрісті одобреніє согласія, которое в поодных ділах розділяется от требованія Русінов.

(Публиковано в оригіналі.) ■

• Вокально-інструментална група „Руськы мизиканты“ (позн.: у значіню „русиньскы“) на забаві на День Русина в США порядно розвеселила вшыткых.
Фотка: Томас Брензовіч.

Мгр. о. Ярослав ПОПОВЕЦЬ, Общество св. Йоана Крестителя, Словакія

Курта історія Общества св. Йоана Крестителя

(Выступ на громадї Общества св. Йоана Крестителя 14. мая 2011 у Пряшові.)

... Днешня наша стріча є історична, бо од той першой, яка ся одбыла в Пряшові 1862 року, перешло повных **149 років!** Думам, же не буде на шкоду, кідь в пару думках ся перенесеме до самых початків **Общества св. Йоана Крестителя** і ведно ся посмотриме, што або хто дав перший імпульз к „животу“ того Общества.

Пише ся рік 1862 і находиме ся в Бардеєві. Там дополудне з Пряшова пришов **Йоан Главач**, в тім часі кралёвський комісарь, і ёго секретарь **Антоній Рубій** з цілём сповнити дакотры організачны повинности на магістраті. Пообіді обидвоме зашли до дому доктора **Василя Воляна**, де був і отець духовный **Александр Павлович**, в тім часі парох у недалекій Біловежі. В сполочній бісіді зродила ся думка, ініціатором котрой був о. А. Павлович, же требало бы даяк помагати молодежи з наших русиньских родин, де як священник видить, же є там много шыковых хлопців, но не мають можность дістати ся до школ, главное середніх, про бідноту своїх родичів і родин. Притомным ся тота думка спомагання залюбила, і там на місці каждый пожертвовав 10 гулденів на основаня якогось общества, котре бы тоту думку і зреалізовало. Кідь ся вернув А. Рубій до Пряшова, зреферовав о стрічі **о. Александрови Духновичови**. Він був так надхнений тов думков, же сам пожертвовав далших 30 гулденів на тот ціль і зачав реалізовати того діло. Были то першы кроки і фінанчны жертвы на основаня общества, про яке о. А. Духнович выбрав назву **Общество св. Йоана Крестителя (ОСЙК)**, бо праві попередник Ісуса Хріста св. Йоан був духовным покровителём катедрального храму у Пряшові. В марцу 1862 А. Рубій був переміщений до Будина (Будапешт), де ся контактовав із **Адолфом Добрянським** і ведно приправили становы (т. з. устав) з офіціалнов назвов „Устав церьковного общества св. Йоана Крестителя, вспомошествоущаго учащюся молодеж грекокатолицькой епархії Пряшевской“ (копію того уставу маме в архіві ОСЙК). Становы были посланы до Пряшова владыкови **Осифови Гаганцёви**. Владыка, уж скоріше інформований о тім од о. А. Духновича, сам пожертвовав 334 гулденів, основав і скликав комісію з катедральным протоереєм **о. Михалом Герберієм**, каноніком **о. А. Духновичом** і священниками **Осифом Шолтысом** і **Михалом**

Старецьким, котра становы пересмотрила і вернула єпіскопови на одосланя намістникови на потвердження. **Стало ся так 18. августа 1862 року.** Владыка такой написав писмо і дав го роспослати по цілій епархії, котре ся читало в наших церьквах із **вызовов скликати на 30. октября 1862 до Пряшова першу стрічу нового Общества.**

За каждую парохію могли прийти священник і єден делегат. Зышло ся їх много і вшыткы підпорили ціль Общества і підтвердили членів wyboru, яких запропонував сам владыка: за председу **А. Добрянського**, підпредседів: **М. Герберія**, **Віктора Ладимирьского** і **Івана Выслоцького**, до справной рады: **А. Духновича**, **Осифа Ройковіча**, **Василя Гучкова**, **В. Ладимирьского**, **Штефана Ройковіча**, **Штефана Ковалицького**, **Осифа Желтвая**, **Николая Катреніча**, **Александра Яницького**, **Осифа Безегія**, **Андрія Русинка**, **Антонія Завадьского** і **Михала Молчана**. Секретарём ся став **Іван Гуловіч**. Тых 18 особ, векша часть наших священників, дітали повірїня здобывати про

• **О. Ярослав Поповець – председа Общества св. Йоана Крестителя.**
Фотка: А. З.

Общество новых членів і потребны фінанції на сповніня становленых цілів. Од зачатку ся Обществу так пощастило, же за нецілы два roky (**1864**) могло за **3 650 гулденів купити дім од родины Вілецовых на такзваній променаді в Пряшові.** Дім назвали „**Alumneum**“ (од лат. *Alumnus* = вихованець), де по реконструкції за далших 1 000 гулденів з Общества могло бývати першых 20 хлопців із русиньских родин. За 12 років діятельства так Общество підпорило доведна 627 хлопців із цілой епархії і евідовало понад 400 членів (поєдны особы або цілы парохії), і мало много жертводавців.

Може ся теперь опросите, як і я: **Якы важны причіны то были, же задусили добрі розбігнуту роботу Общества по 12 роках?** Спробую спомянути холем дакотры. Першу я віджу в тім, же уж в році 1865 умер о. А. Духнович, котрый був душов Общества. Без оддыху писав і роспосылав писма, зганяв жертводавців міджі священниками, учителями, писателями, адвокатами, докторами, урядниками, єпіскопствами, самыма єпіскупами, але і простым народом. В архіві нашого Общества маме копію документу з назвов „**Отчет двінадцатилітней діятельности в роках 1862 – 1874**“, котрый вышов у Будапешті 1875 року.

Ту суть вырахованы вшиткы фінанчны пожертвованя в окремых роках. Найдеме там і великы фінанчны дары, як, наприклад, **веджіня даровало 5 000 гулденів**, архієпископ **Йоан Сцітовський 2 000 гулденів**, протоєрей **М. Герберій 1 500 гулденів**, але і фінанчны жертвы латиньскых єпископів, наприклад: од **Штефана Липовницького 100 гулденів**, **Георгія Штрассмера 50 гулденів**, ці жертвы наших парохій, священників і членів Общества. Міджі жертводавцями суть і такы незвычайны, як, наприклад, свадьбяны гості в Камюнці подаровали Обществу 18 гулденів, у Шамброні 23 гулдены, в Штельбаху 38 гулденів. Духовный отець А. Духнович своїм неутихаючим інтересом запалёвав других про тоту думку.

Далшов важнов причінов было і то, же в році 1875 умер і владыка О. Гаганець. Він був фундаментом Общества, котре ся все могло оперти о свого єпископа. Далшыма причінами были: міцный тиск мадяризації, менша старостливість з боку наступного єпископа Миколая Товта, пронаслідования главных лідрів Общества, спераня їх роботи і придушованя їх активності. Позераючі днесь на перервану роботу Общества в році 1874, видиме і єго недотягнуты крокы в з'єдночіню ся в русиньскім языку. Може був час і можливість провести кодифікацію русиньского языка, но може не была воля... Позераючі ся на вшиткы тоты причіны, треба ту, з того місця, основателям Общества высловити нашу вдяку за 12 років роботи, тримати їх у почливости і молити ся за їх спасіння, бо без них, може, бы не было ани обновлене Общество, ани днешня стріча.

Теперь перейдеме к обновленому Обществу.

Пише ся рік 2003 і находиме ся в місті Міджілабірці. Обновлене Общество по довгих 129 роках было 19. декабря 2003 під чіслом 2370-2003 підтверджене владыком Монс. Яном Бабяком, СІ, а 11. февраля 2004 Міністерством культуры під ч. МК-219/2004-320 было записане до евіденції правницькых особ. Може ся просите: **Нашто было обновлене?** Кідь в Лабірцю 3. августа 2003 зышли ся русиньскы священники, вирішыли переменити на реальность думку будовати хоць на „старых“, но певных фундаментах, якы ту зістали по попередникови, і мати реєстроване Общество, якого програм буде на першім місці релігійный, потім народный, і наконець культурне підниманя грекокатоликів-Русинів. Не менше важнов причінов обновлїня Общества были выслідкы списования людей на Словакії у році 2001. К русиньскому материньскому языку ся приголосило 54 907 Русинів, з котрых 33 469 ся чуло грекокатолицькыма Русинами. Ту ся зродив вопрос: **Охабити тых понад 33 тисяч вірників без духовного їдла?** Овернути ся к ним хербетом, же нас не інтересує, што з нима буде? Хто поможе тым людем, яких познаме з історії, же раз їх хотіли переробити на Мадярів, раз на Русів, потім на Українців, ці наконець Славянів або Словаків? Як ся голосити к одказу

мученика владыкы Гойдіча і єго одказ не повнити, кідь він в єднім із першых своїх архіпастырських писем у році 1930 написав священникам єпархії: **„Пропадуть наши Русины, Русины Духновича, Павловича, Великого Василия, если не подаме им помочну руку. А кто званный больше, як мы, провадителі народа, которых Господь Бог поволава і помістил на чело єго. Нас обременяет отвѣтельность так за релігїозну, як і національну будучность єго і перед Богом, і перед людми, і перед історією... Стараеться о то, чтобы наши вірники сталися в первых добрыми хрістіянами-грекокатоликами, і тогда далша работа – подвїгнути єго культурно і економічно – легко пройдет.“** (Часть з архіпастырського писма о Павла Гойдіча, ЧСВВ, з книги *Слово єпископа Гойдіча*, едітор Ян Бірчак, Пряшів: Лана, 2004, с. 48).

Знаме, же по році 1990 было основано много русиньскых світських організацій. Днесь їх маме понад двадцять. Но міджі нима є лем єдина церьковна – **Общество св. Йоана Крестителя**, яка ся старать о „духовне їдло“ про русиньскых грекокатоликів, але і про русиньскых вірників інших релігій, ці уж дома, або у світі. Общество до днешнього дня реєструє понад 540 членів а вірю, же і вашов підвишенов активностей по днешній стрічі буде їх омного веще. Общество выдавать реґуларно каждый рік **Русиньскый грекокатолицькый календарь**, штири раз до рока часопис **Артос і ряд духовных книжок**. Нашы отці духовны ся намагають робити з дітми і нашов молодежов. Но главна работа – то суть **переклады церьковных книг зо старославянського до русиньского языка**, бо тоту роботу не може робити хоць хто! Робиме то прото, жебы вірници у своїх церьквах могли чути свій русиньскый язык у Божім слові, співати і молити ся своїм языком. Жебы му не повіли – то даяка валальска бісїда, но жебы сьме гордо одповіли

таким – то кодифікований списовний русинський язык, достойний про наші церквы, за який ся не мусиме ганьбити перед іншима літургічними языками (ці словацьким, мадярським або українським). Треба повісти, же як każde діло, ани то то ся не родить легко. Были і все суть люде, котры не жычать другим, но платять і ту слова, які повів жыдівський чиновник Гамалілей: „*Кідь то од Бога, ніч не зможеме!*“ Я вірю, же таким то діло є! Же і мы то діло потвердиме у выслідках списованя людей 12. мая 2011 року, де самы Русины-грекокатолици помогут собі і выявлять так волю розвивати свій русинський язык, културне і обрядове богатство наших предків. Вы як члены Общества можете, окрема підпоры фінанчної, зробити много хосенной работы у своїй околиці, в родинах, селах, містах.

Вірю, же Общество не стоїть на єднім або двох людях, котры ся раз минуть і Общество загине, перестане жыти. Є ту молодша генерація отців духовных, запаленых за то діло, сьте ту вы, члены, котры підпоруєте Общество, є ту пробуждаюча ся світська учена молода генерація, яка, віримо, наступить по нас! Є дорішений і проблем русинського языка, бо маме свій списовний язык. Правда, треба одкрыто повісти, же церковна верхность того часу не є в повній мірі нахылена вирішити довгорічны накоплены пасторачны проблемы русинських грекокатоликів, же тяжко ся здобывають церковне повоління про заведжіня переложеных богослужебных книг до церковного жывота, же много русинських грекокатоликів є звиреных під пасторацію священників зо словацьков орьєнтаціов, котры не мають чутя про русинських грекокатоликів.

Днешня наша стріча не служить на отворіня накопленых проблемів, выявляня ран і болячок, але кідь такы суть, сміло нас інформуйте о них, а кідь будеме знати порадити, поможеме.

Й. ТЕРЕК, Т. САСВАРІ

Колос Гіндукушу є в розвалинах

1979 – война СССР проти Афганістану.

1989 – война міджі неприятельськыма воєньскыма воджатаями.

1996 – владу взяв до своїх рук талібан.

2002 – война США і їх споенців проти талібану.

Перед нецільма десятима роками цілый світ слідовав справы о ніщіню колосальной скульптуры Будгы, котра была высока 56 метрів. По роках зась выпукли в ей близкості бої, але міджі споенцями і звышками муджагідів

ці талібану. Інформації о теперішнім ставі той монументальной сохы суть різны, але подля фільмовых знімків была найвекша соха Будгы цалком знищена. І в минулости были многы пробы ей знищити або пошкодити. Але

сучасне ніщіння острілєванєм і на-конець демолация выбушнінами цалком докінчили діло сказы той цілосвітової унікатной памятки. Снагы знищити ей суть споены з неістов інформаціов в корані, ісламській святій книзі, о заказі тво-

• Почас громады Общества св. Йоана Крестителя русиньскы церковны і народностны новинкы, часописы і книжки продавали членкы ФК Барвінок із Камюнкы, котры у културнім програмі стрічі і співали.
Фотка: А. З.

На закінчіння хочу наголос повісти і повзбудити вас, же такы можности, які мають теперішня генерація Русинів, не мала ани єдна генерація наших попередників. Смотьте – є кодифікований русинський язык, є Інститут русинського языка і културы, молоды люде можуть штудувати русинський язык у комбінації з далшыма предметами, друкують ся русиньскы книжки, новинкы, часописы, Русины мають можність дістати ся к Божому слову, духовній літературі у своїм языку, поміч приходить і з боку челных представителів нашої країны. Є на чім будувати, лем жебы вшыткы можности знали Русины добрі схосновати і цїнили собі тоты дары. А ту є, думам, поле работы про каждого члена, про каждого отця духовного, жебы дав свої силы і талант про благородне діло Общества.

■

рити образи ці скульптури людей, богів, бо то є уразка Всевишнього. Ніщія сох, образів, рельєфів стало ся про талібанив програмом охрани віри.

Переходячі годвабнов путів через місто Бамян в Афганістані не мож не збачіти світового значіння комплекс храмів, яскинь, котрым доміновала скульптура Будгы висока 56 м у скалнім масіві. Тоты памятки были на тзв. годвабній пути, котра споєвала выход із западом тамтешнього світа а область Бамяну была неофіціальным центром будгізму. Находить ся коло 250 км на северозапад од Кабулу на уродній Бамяньскій ровині Гіндукушских гор. Бамян був централным містом малого князівства, котре творило

часть якоїсь вольной конфедерації містных турецьких кефталінських владарів. Долину, в котрій ся місто находит, обколесує скала посіяна величезным множеством умелых яскинь з величезнов сохов Будгы із 4. стороча. Окрем ній, в сусідстві была і менша 38-метрова соха Будгы із 2. стороча. Стовки, може, тісячки яскинь ці капличок вытесаных до скалной стіны, тягнуть ся аж до долин Фоладі і Какрак, де стоїть ці стояла мала скульптура Будгы, висока лем 6,5 м. Вшыткы были знищены або важно пошкоджены зачатком марца 2001.

Найвысша соха Будгы была уміщена у скалній проглубині. З архітектонічного і умелецького аспекти была сумішов різних штів.

лів. Докінця і технологія окремых частей сохы ся одлишує. Часть тіла сохы была вытесана до конгломерату скалы, руки і лице были моделованы з помочов деревяной коншструкції і арматур выповнених глинов і покритых мосадзнымі і позолоченыма бляхами. Отворы в сохі і проглубині нас пересвідчують, же там были прихоплены многы завісы, котры давали скульптурі декорум. З первістной поліхромії много ся не заховало, але остаткы на вершині проглубин удивляють. Тот комплекс був побудованый главно за влады хана (ябгы) Тхунг ТьТ-ху (618 – 630) надхненыма віруючіма будгістами.

Ціла соха передавать в сімболіці духовны пути Гаутаму Будгы, матеріалне посолство науки локотаравадіны-магасангликы представляючого Будгу як пана світа.

Чінський пубователь Суан Цанг в році 632 споминать о ній як золотій і осліплюючий погляд каждого путника. Каждорічно ся сходили тісячі жытелів, жебы взяли участь на обряді, на котрім краль Бамяну на доказ своєї вірности передавав Будгови вшытко своє богатство. Монахы му го пізніше вертали назад і так ся підтверджовала його позиція правоплатного владаря і достойного хранителя будгістів. Навколишні капличкы выбудовали містны жытелі, але і путници, купці, котры собі мали выпросити охрону і успіх. В них были десяткы, може, стовкы меншых Будгів, з котрых многы мали знакы грецьких прикладів.

Тот монумент пережив напады Джінгісхана, Аурангзебы і інших добивателів, але не пережив рух талібану, котрого правовірны вірници пошкодили соху до такой міры, же з цінности світової дідовизны зістала лем громада каміня і глины. Здасть ся, же Бамяньска долина наперек нищівным наслідкам фанатиків несподівать світ новыма обявами, што свідчать о великій інтензії ославлєваня того култу.

В сучасности проходять баданя заграничных і домашніх археоло-

гів. Нашли ся стовкы артефактів із часів Хріста. На основі інформації Суана Санга глядають тіло сплячого Будгы, котре мало мати 350 метрів. Або є то плаый рахунок подля тогдышніх мір?

„ЧТК“ ознамила, же недавно нашли 19-метрову соху сплячого Будгы, котра є значно пошкоджена. Было найджених далшых 89 артефактів, як мінцы і уламкы керамікы. Найджени предмети походять з періоду бакгирьской імперії, котра область опановала коло року 250 перед Хрістом почас еры будгистичной цивілізації аж по час ісламізму Афганістану в 11. сторочу. В році 2005 обявили археологи в яскынях фрескы із 7. або 8. стороча нашої еры.

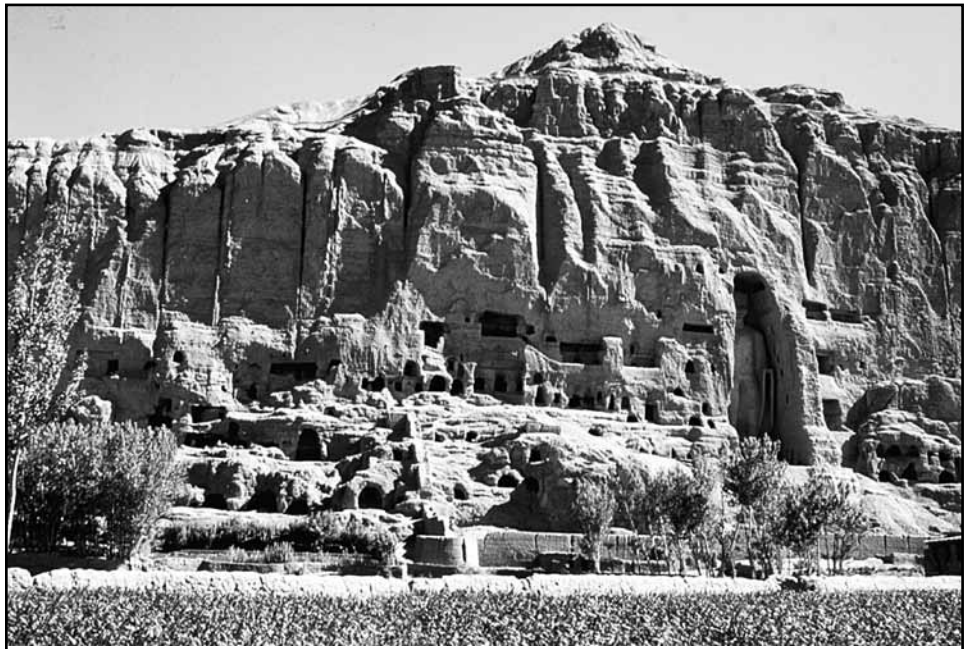
Подля іншых інформацій французскы археологи обявили в монастырьскім комплексі поліхромованы части ногы сплячого Будгы. Археологи обяв заграбали і в будучіх роках го будуть поступно одкрывати. Праві ту были обявлены олієвы мальбы, котрых зачаткы сягають до 7. стороча, т. є. шість сто-

річ перед тым, як ся зачали придавати до фарєб в Европі.

Снагы перевзяти міць ся змінили а є і снага обновити памятки. А то є предметом експериментів приближыти еру Будгів. Афганьска влада обіднала у японьского умельця Гіры Ямагату лейзрову сісте-

му, котра буде їх проєктовати на первістных місцях. Реалізація бы мала быти скінчена в році 2012. Але і офіціалны афганьскы авторіты за помочі „UNESCO“ планують обновити сохы.

Фоткы авторів з року 1999.

• Погляд на умелы яскыні в околїці сохы Будгы.

ПгДр. Кветослава КОПОРОВА, Інштїтут русиньского языка і културы Пряшівской універзїты

3 основных принципов русиньской высловности (1.)

Русиньскый списовный язык на Словакії бив кодифікований в році 1995. Акт святочного выголошіня кодифікації ся одбыв 27. януара 1995 в Братїславі і од того дня русиньскый язык ся став офіціално четвертым выходославянським языком попри трёх ествуючіх – російськїм, українськїм і білоруськїм. На то, жебы русиньскый язык мав перспективу, треба сповнити мінімално дві условія: язык бы мав народ у ёго знормованій подобі прияти за свій і наслідно мав бы быти поужываний в розлічных сферах жывота того народа і дале ся розвивати. В контексті повідженого за недовгий період од кодифікації ся язык Русинів на Словакії поступно апліковав на самый перед до тых сфер, де перед ним функціоновав українськый язык, котрый бив Русинам внучений за їх „материньскый“ – была то медіална сфера, сценічно-театрална сфера, літературна і школьска сфера, а дале набоженьска сфера, де до того часу бив хоснований церковнославянськый язык в комбінації зо словацькым як штатным языком державы, в котрій Русины жыють. Мінімално штири з высшеуведжених сфер културно-сплоченьского жывота Русинів ся не обыйдуть без устной подобы списовного языка, на котру сьме обернули позор-

ность і попробовали в нашій роботі становити сістему норм і принципів правилной высловности в русиньскім списовнім языку.¹

В нашім выкумі сьме маповали 16-річний період хоснования кодифікованой подобы русиньского языка, причім сьме ся зосередили передовшыткым на дві інштїтуції, котры обслугують русиньскый языковий простор – народностно-етнічне высиланя радїа Патрія з центром в Пряшові, пізніше в Кошіцях, і на єдиный професіональний русиньскый театр на Словакії і в світі – Театер Александра Духновіча в Пряшові. Переслухованём множества релаций народностно-етнічного высиланя, як і гер, наштудованых за высшеуведжєный період, сьме попробовали зроби́ти аналізу поєднх орфоєпічных проблемів. Притім нам были на помочі публікації з близкых славянських языків – словацького, україньского, російского, в котрых істы фонетічны явы суть подобны або в дакотрых припадах і тотожны з явами в русиньскім языку, также в роботі сьме в окремых частях, де собі то выжадовала сітуація, апліковали компаратівну методу выкуму. Многы з фонетічных принципів было треба высвітлити з оглядом на історічны зміны, котры проходили в русиньскім языку, по-

добно як і в других славянських языках. Притім треба при-
помянути, же за недовгий період свого естования были
выданы і доповнюючі правила русиньской орфографії,² кот-
ры ся в дакотрых припадах дотулили і орфоєпії, што сьме
при писаню нашой роботы брали до увагы. При реалізації
доповнюючих правил были браны до увагы два факторы: 1.
Єднотливы припоминки і рады вживателів кодифікованої
подобы языка, і 2. тзв. цілорусиньскый аспект, то значить при
корекції дакотрых правил ся брали до увагы і іншы сучасны
варіанти русиньского языка – лемківскый, підкарпатський і
войводинський – з цілём перспективного створіння єдиной ці-
лорусиньской нормы. Поедны припады сьме в нашій роботі і
вислітлили. Ту суть дакотры орфоєпічны правила, то значить
правила высловности, котры бы мали вживателі русиньского
списовного языка на Словакії дотримувати.

Высловность согласных [р] і [л], [р'] і [л']

Высловность согласного [р] на кінці слова в русиньскім
языку звикне быти звичайно м'яка, на розділ од українсько-
го языка, переважно в словах, котры означують назвы про-
фесій, як напр.: [мал'ар', млинар', школ'ар', пастыр', писар',
коминар', кухар', дротар'], але і в таких словах, як: [тепер',
четвер', монастыр', провадыр'...]. М'ягка высловность [р]
ся заховала тиж в середині слов [вѣр'х, сѣр'п, коч'ѣр'га...].
В даных припадах є м'якость позначена на писмі м'ягким
знаком, но дакотры вживателі языка – главно з области
маковіцких і шарішських русиньських діалектів – мають тен-
денцію уведжены слова высловлювати під впливом словацько-
го языка, респ. єго діалектів, з твердым [р], напр. [мал'ар,
коминар, стол'ар...], што не корешпонує з платнов орфоє-
пічнов нормов русиньского списовного языка. Што ся тикає
назв професій із суфіксами -ор, -ер, в тых припадах м'яг-
кость староруського [р'] на кінці слова ся не заховала, напр.:
[кантор, дохтор, шофер...]. З другого боку, в словній засобі
русиньского языка мож найти і слова, в котрых ся согласный
[р] на кінці слов тиж высловлює твердо, напр.: [комар, сомар,
цібзер]. До той категорії належать переважно перевзяты і чу-
джі слова, як напр. назвы новіших професій: [коректор, імі-
татор, маніпулятор, оратор, монтер, каскадер, інсталатер...].

М'ярко ся высловлюють фонемы [р] і [л] і перед суфіксом
-н'а, напр.: [спал'н'а, купел'н'а, с'інар'н'а, пекар'н'а...].

Высловность при збігу двох согласных **лш**, **лт** у словах
тіпу [далшыј, помалшыј, мілшыј] (але [міл'ішыј]), [култура,
култовий...], є все тверда. Дакотры вживателі під впливом
українського языка высловлюють главно у словах *далшыј*,
култура пом'якшене [л']: [дал'шыј, кул'тура], што ся вымакать
з орфоєпічної норми русиньского языка.

Высловность согласных [н] і [м]

Согласны [н] і [м] в середині слов перед лабіальним
согласным [б] і перед лабодентальним [ф] высловлюєме
як [ш]. Таку высловность чуєме главо в словах чужого
походжіння або в чужих властных назвах, напр.: *Донбас*
[дошбас], *румба* [рушба], *самба* [сашба], *мамба* [машба],
сімфонія [сішфонія], *тріумфальний* [тріушфальний], респ. в
здомашнілых словах [г'ашба, стр'ашба] або і домашніх сло-
вах, напр.: *клямбра* [кл'ашбра], *клямка* [кл'ашка], *гомбал-
ка* [гошбалка]. Наслідком впливу реґресивної асіміляції про
русиньскый язык є тіпична варіантна высловность [н]: раз ся
высловлює як [н] – перед твердым согласным, а другыраз як
[н'] – перед м'ягким согласным: напр. [скл'аґка – скл'аґ'ч'а,
сол'аґка – сол'аґ'ч'а, плаґка – плаґ'ч'а, доуґаґка –
доуґаґ'ч'а...].

Высловность консонантів [ж], [ш], [ч]

Высловность согласных [ж], [ш] в істих позиціях є намного
твердша, як наприклад, в словацькім або українськім языку.
Суть то позиції перед гласным [ы], а то як на зачатку, так в
середині або і на кінці слов, напр.: [шыты, шыло, машина,
пожыч'іти, стражыты, зострашыты с'а...]. Мож сконштатовати,
же у тых двох согласных настала дослідна діспалаталізація,
в порівнянню напр. з языком українськым. В кодифікованій по-
добі русиньского языка, респ. в діалекті, котрый був взятий
за основу кодифікації, сьме аж на пару винятків не зазначили
бівшу ґрупу слов, в котрых бы было [ж] пом'якшене, кідь не
береме до увагы высловность під впливом реґресивної асі-
міляції, напр. в ґрупі согласных [з+дж], котру высловлюєме
як [ж'з'], напр.: *малины треба роздґжамити* [малины треба
роґж'з'амити], *діти прибіґли з дґжавотом за мамов* [д'іти при-
біґли ж'з'авотом за мамоу].

При фонемі [ш], котра є в кодифікованім русиньскім языку
переважно все тверда, сьме але у земплінських русиньських
діалектах зазначили єй м'яжку высловность, наприклад, в
словах: *мішковати* [міш'квати], *пішкота* [піш'кота], *Зужя*
[зуж'а], *пішкати* [піш'кати], [впало маш'а до маш'анкы], а
таксамо в шарішських і маковіцких русиньських діалектах,
напр.: [топит ш'а, кош'ін'а].

Як м'янке ш' ся в земплінських діалектах высловлює ай
ш, котре не поважаєме за самостатну фонему, наприклад, в
словах: *ящурка* [јаш'ш'урка], *віщун* [віш'ш'ун...].

Докладну діспалаталізацію можеме слідовати і при со-
гласнім [ч] у ґрупі лемківських діалектів (на Словеньску села
Камюнка, Страняны), наприклад в таких словах, як [мочы,
пачыты ш'а, сночы, кочык]. З погляду списовного языка тоты
форми слов ся поважають за реґіональны, то значить, в ко-
дифікованій подобі русиньского языка є согласный [ч] все
м'ягкий, напр.: [коч'ік, моч'і, вольч'і, колач'ік, мац'анка,
кон'ач'ка], што треба дотримувати при высловности.

Высловность консонантів [н] і [н']

Согласный [н] в русиньскім языку є твердый переднє-
піднебный (переднєязычный) носовой звук, согласный [н']
ся характеризує як м'який переднєпіднебный (переднє-
язычный) носовой звук, но в завісности од фонетичного окру-
жіння він ся може высловлювати і як м'якопіднебный носовой
звук [ŋ], припадно переднєясоновый щербинный носовой [ɲ].
М'який переднєпіднебный согласный [н'] (котрый є коре-
ляцнов паров к твердому [н]) – высловлюєме ясно і чисто як
[н'], або як переднєясоновый щербинный носовой звук – [ɲ].
Не є ани так важне, яка фонема ся находить перед [н], як
скорше постпозитивна позиція. Тогды настають дві розлічны
высловности согласного [н]:

1. Согласный [н] ся высловлює ясно і чисто тогды, кідь позад
него наслідує гласный, напр.: [они, малины, монах...]. Ту тре-
ба памятати і на ясну высловность [н] на кінці слова, наприк-
лад, в таких давных архаїчных формах, як: [винен, жаден,
голоден, годе...]. В русиньскім языку ся вживають паралел-
но з формами *винный, жадный, голодный...* (Форма *годе* не
має свою паралелу.)

2. Твердый согласный [н] высловлюєме як твердый
заднєпіднебный носовой [ŋ] в тых словах, де позад него на-
слідують согласны [к], [г], напр.: *планка* [плаґка], *боденка*
[бодеґка], *Вленка* [Влеґка], *подобенка* [подобеґка], *струнґа*
[струґґа], *манґо* [маґґо...].

3. Твердый согласный [н] ся мінить у высловности на
м'який заднєпіднебный носовой [ŋ'] і неутралізацій, напр.:
конець – *кінця* [кіґ'ц'а], *млинець* – *млиця* [млиґ'ц'а], *вінець*

– вінця [він'ц'а], братранець – братранця [братрап'ц'а], ученець – ученця [учеґ'ц'а].

4. М'який согласный [н'] висловлюємо як звучний, сонорный [н'], напр.: *нянько* [н'аґ'ко], *ко́нячка* [кõн'ач'ка], *вонюга* [вон'уга], *поніс* [пõн'іс]...

5. М'який согласный [н'] в подоби його орфоепічного варіанту заднєпіднебного носового [н'] висловлюємо в словах, в котрых позад м'якого [н'] наслідують глухий согласный (напр. в суфіксі -ьск-): *паньський* [паґ'ц'кыј], *женьський* [жєґ'ц'кыј], *кінський* [кіґ'ц'кыј], але і слова типу: *нянько* [н'аґ'ко], *Манька* [Маґ'ка], *мынька* [мыґ'ка], *воєньський* [воєґ'ц'кыј]. В дакотрых земплінських діалектах, напр. в селах Пыхні, Пчоліне і др. в тім слові місто [п'] ся висловлює [м] – [воємський], што не є справне. Ту треба припомянути, же давний суфікс -ьск- до своєї норми перевзяв і сучасний русинський язык (на розділ од українського языка, де в правописі є суфікс -ськ-), прото і при творіню придавників (ад'єктивів) од називників (субстантивів) з основ на -н- доходить к його пом'ягшіню, што ся дотримує і в орфографії, напр.: *Берлін* – *берлінський* [бєрліґ'ц'кыј], *пан* – *паньський* [паґ'ц'кыј], *живан* – *живаньський* [жываґ'ц'кыј]...

6. В русинській орфоепії мож слідовати тиж опачну зміну – м'який согласный [н'] ся у висловності мінить на твердий заднєпіднебний носовий [н'], напр.: *свиня* – *свинка* [свиґ'ка], *черешня* – *черешенка* [черешєґ'ка], *сукня* – *сукенка* [сукеґ'ка]...

Висловність консонантів [в], [ф]

Согласный [в] висловлюємо трояко, таксамо в залежності од навколишнього окружіння.

1. Як воргово-зубний нешумовий сонорный [в] в таких словах, як *ваза*, *вода*, *овад*, *розвятий*, напр.: *Розвыли сьте свої діти*, *куме* [Розвыли с'те свõјі д'іти, куме].

2. Як ворогово-зубний шумовий звонкий – будеме го означувати „w“ – і він ся обявлять в позиціях, де в орфографії є фонема [ф] або [в], позад котрой наслідують -р-, -д-, -н-, -з-, напр.: *шефредактор* [шеwредактор], *Осиф закрічав в ночі на брата* [Осиф закрічав w нõчі на брата], *міф давно запав поро́хом* [міw давно запаў поро́хом], *штось ня заболіло в нозі* [штõз' н'а забõл'іло w нõз'і].

3. Як глухий шумовий консонант [ф] ся висловлює в припаді, кідь согласный [в] стоить перед согласными [п] і [т], напр.: *вписати* [фписати], *в Пряшові* [ф пр'ашõві], *еташок* [фташок].

4. Як воргово-ворговий (білабіалный) нешумовий сонорный звук „ʋ“, а то в припадах, кідь перед ним стоить гласный. Іде о фонетичний дослідок спõя гласного з согласным „в“: -аʋ-, -оʋ-, -еʋ-, -иʋ-, -іʋ-, -ыʋ-, -уʋ-, напр.: *лавка* [лаʋ'ка], *дівка* [д'іʋ'ка], *цївка* [ц'іʋ'ка], *довгы́й* [доʋ'гыј], *приніс дры́в* [прин'із дрыʋ] (належать ту і висшеспомянуты припады спõнь, што vznikли на місті праславянських груп -търт-, -тълт-, о котрых сьме уж высше писали, напр.: *жовтый* [жõʋ'тыј], *вовна* [вõʋ'на], *жовна* [жõʋ'на], *шовдра* [шõʋ'дра] і др.

Протетичне і епентетичне „в“

Односно согласного [в] треба підкреслити пару слов, котры є припустне в русинськїм кодифікованім языкѣ поужувати в двох формах, з котрых єдна є праві з тзв. протетичным „в“. Суть то такы слова: (в)уґор, (в)удити, (в)ухо, (в)око, (в)орел, (в)образ, (в)огурка, (в)узкий, (в)угля, (в)огень, (в)оріх і др. То значить, же поуживателі кодифікованого языка не зроблять хыбу, кідь поужують єдну або другу варіанту. Хыбов але є, кідь дакотры поуживателі несправно, під впливом ді-

лекту, вжують слово *вуґерка*, бо кодифікована подоба того слова была прията як [(в)õгурка]. В орфографічнім словнику Русиньска лексика є зафіксована лексема *глядило*. Радили бы сьме доповнити і лексему з протетичным во- (*воглядило*, може і *зеркало*), бо і тота форма є дость фреквентована в многих діалектах.

Што ся тыкать висловності протетичного „в“, зазначили сьме несправну висловність в такім слові як: *власти*, де [в] бы ся справно мало висловлювати як воргово-зубний шумовий звонкий согласный „w“ [wпасти – wпало], а не [пасти – пало]. Ту платить правило висловності протетичного „в“ перед глухими, так як і в припадах *вхажити*, *вхлянути* як і перед сонорными [л], [р] (напр. *влагодити*, *вріх*) а тиж заднєпіднебним звонким [г] (напр. *вґень*). І в тых припадах протетичне „в“ висловлюємо як воргово-зубний шумовий звонкий согласный „w“. Справну висловність порушують (тым, же цалком вихабляють протетичне „в“, як сьме то вказали на прикладі слова *власти*) дакотры вживателі під впливом лабірського діалекту, главно в народностнім высланю радія Патрія.³

Односно епентетичного -в-, русинський язык сі поміг ним з доводу любозвучности (еуфонії) в таких словах, як: *лавук*, *павучайки*, *павучина*, *павуз*, *павузити*..., прото бы сьме мали дотримувати епентетичне -в- і у висловності. Дакотры поуживателі языка сі тоты слова упрощують і висловлюють несправно: [паук, паучайки, паучина...]. При адвербію *а(в) курат* ся припускають двояка форма як на писмі, так і у висловності.

Вставне -в- ся находить і в лексемі *бавусы* [бавусы], котра тиж має у словнику і другу варіанту – *баюсы* [бајусы], то значить, же ту доходить к заміні фонемы [ј] епентетичным -в-. І єдна, і друга висловність є подля норми.

Епентетичны -л-, -л'-

Епентетичны -л-, -л'- намісто псл. ґрупи лабіала + ј ся в русинських діалектах утримало лем в двох називниках – *граблї* і *земля* (ЛАТТА, Василь: Отражение восточнославянских рефлексов некоторых общеславянских фонетических групп в украинских говорах Восточной Словакии. In РИЧАЛКА, Михайло (ед.): *Наукові записки*, ч. 8 – 9, Пряшів, 1979 – 1982, с. 82), што было респектоване і в кодифікованій подоби русинського языка. Епентетичны -л-, -л'- (но уже новішого походжіння) можеме збачити в многих вербалних формах главно у виходній ґрупі русинських діалектів. Тот факт бив часточно респектований і при кодифікації русинського списовного языка, также в русинськїм кодифікованім языкѣ ся стрічає і з двояков висловностей придавників, а то з тзв. вставним або епентетичным -л-, л'-, або без нєго. Припустним є вживати обидві форми висловності і в писанім тексті в ад'єктивах, котры суть утворены од часослов, напр.: *залюбити ся* – *залюб(л)ений*, *нафарбити* – *нафарб(л)ений*, *накормити* – *накорм(л)ений*... (Вставне -л'- в придавниках типу [слав'ан'ский], [деревл'аний]⁴ правописна норма не рекомендує вживати, бо тоты лексеми в уведженій формі суть росшырены лем окраєво – в дакілких селах (окр. Бардеєв, Стрпков, позерай ЛАТТА, В.: Отражение..., с. 82-83). К висловності (але і правопису) з епентетичным -л'- ся треба приклонити в часословах: [выслõвл'õвати, нарабл'ати] (позн. в дакторых діалектах є [нараб'яти]), [õбступл'ати, обрабл'ати, облапл'ати], але і в таких формах часослов, як: *давити* – *давлю* [давл'у], *сыпати* – *сыплю* [сыпл'у], *спати* – *сплю* [спл'у] (не *даваю*, *сыплю*, *сплю*, як то є в лабірськїм діалекті).

Новішого походжіння є вставне -л'- і в розлічных формах називників. З оглядом на місця росшыріння даних форм,

ся кодифікатори приклонили к вживанню форм називників з вставним -л- у називників женського роду: *кров* – *кровлєв* [крѡѹл'ѡѹ], *дратов* – *дратовлєв* [дратѡѹл'ѡѹ], *брытов* – *брытовлєв* [брытѡѹл'ѡѹ], *церков* – *церковлєв* [цѣр'кѡѹл'ѡѹ], *морков* – *морковлєв* [мѡркѡѹл'ѡѹ].

Упрощення груп согласных в русиньскім языку

В русиньскім языку была принята норма, же групи согласных -**ждн-**, -**стн-**, -**стл-**, -**стн-**, -**рдц-**, -**рнц-** ся в писаній подобі заховують (так як то є в языку словацькым, но словенчина тоты согласны не упрощує ани в орфоєпії), але їх высловность буде упрощена, а то так, же середній консонант выпадує (на розділ од українського языка, де настало упрощення і в правописі), напр.: *масный* [масны], *пістный* [пісны], *властный* [власны], *властничество* [власничество], *властник* [власник], *тыжднёый* [тыжн'ѡвы], *пестливый* [пѣсливы], *щастливый* [щасливы], *сердце* [серце], *горния* [гѡр'ц'а] (генітив од називника *горнець*). В русиньскім языку є лексема, котра підлегла упрощенню нелем у высловности, але і в правописі – *сонце*. В словацькым языку ся заховала стара подоба *slnce*, *slnko* (з групов согласных -лнц-. Тота група согласных, але уж у формі -лнк- із всунутём -о- ся заховала в лемківських русиньських діалектах у формі *слонко*). Наспак, повну высловность (то значить, без упрощення в писаній і говореній подобі) сьме нашли в слові – *хвастливый*, но оно є в русиньській лексикі дость мало фреквентоване, найде ся в умелецькій літературі. Намісто нєго ся скоріше хоснує синонім *хвалько*, *хвалькош*. Стрічає ся і з поменованєм – *хвастош*, главно у молодшій генерации (вплив словацького языка – *chvastoš*).

Упрощення у высловности чуєме і при збігу согласных -**дн-**, -**рдн-**, де при высловности выпадує консонант -д-, а далшый согласный ся здвоює, напр.: *студник* – [стун:ик], *перднує* – [перн:ув], *Свідник* – [свін:ик], *підлий* – [піл:ый], *едной* – [јѣн:ѡј...].

Упрощення у высловности платить при творіню адъєктивів од субстантивів, котрых основа ся кінчить на согласный, причім при деривації доходить к збігу согласных: *Прага* – *пражский* – ту настає і алтернація г/ж, *Левоча* – *левочский*. Кідь ся основа слова кінчить на тверды согласны д, т, н, л, з, при творіню адъєктивів ся у высловности і на писмі змягшують, што сїгнализує і суфікс -**ьский** (*Швед* – *шведьский*, *мулат* – *мулатьский*, *пан* – *паньский*, *Егіпт* – *егіптьский*, *Француз* – *французьский*). Так доходить к стрічі таких пар согласных: -жс-, -чс-, -гс-, -шс-, -т'с-, -д'с-, -н'с-, -з'с-. Тоты пары согласных ся у высловности упрощують на -с'-, -ц'-: *муж* – *мужский* [мус'кы], *Ує* – *ужский* [ус'кы], *гунцут* – *гунцутский* [гунцуц'кы], *пан* – *паньский* [пан'ц'кы], *чорнюх* – *чорнюхский* [чѡрн'ус'кы], *Швед* – *шведьский* [швец'кы], *Егіпт* – *егіптьский* [егіпц'кы], *Попрад* – *попрадський* [попрац'кы], *мулат-мулатьский* [мулац'кы], *опат* – *опатьський* [опац'кы], *кандідат* – *кандідатьський* [кандідац'кы], *світ* – *світський* [свіц'кы], *Паріж* – *паріжський* [паріс'кы], *Уліч* – *улічський* [уліц'кы], *Комлошка* – *комлошський* [кѡмлѡс'кы], *Берегово* – *бережський* [берес'кы], *Луксембург* – *луксембургський* [луксембур'с'кы...].

Упрощення у высловности платить і при творіню адъєктивів, де ся стрічає група согласных -нт- з суфіксом -ьский, яка ся у высловности реалізує як -н'ц'(+кый), напр.: *дірігент* – *дірігентський* [дірігѣн'ц'кы], *ціркус* – *ціркусант* [ціркусан'ц'кы].

Упрощення чуєме і при ступнєваню адъєктивів, в котрых є збіг согласных -ртш-, -рдш-, причім у высловности выпадають согласны -т-, -д-, напр.: *куртый* – *куртшый* [куршы], *твердый* – *твердшый* [твершы]... Односно ступнєваня придавників

сьме заєвідовали і несправну высловность другого (высшого) ступня придавника *мягкий* – *мягшый* [мѡхшы]. Дакотры вживателі языка высловлюють несправно – [мѡжшы], намісто [мѡхшы], што є прикладом яву асиміляції по глухости.

Русиньскій язык прияв норму, подобно як словацький, же в споїню согласных -жств- тоты на писмі не упрощуєме, але упрощення чуєме у высловности (на розділ од словацького языка, де не упрощуєме ани у высловности), напр. *дружство*, *мужство* – высловлюєме як [друство, муство]... Упрощення у высловности платить і при творіню од них адъєктивів – *дружественый* [друственый]...

Упрощення у высловности чуєме і при творіню адвербій од адъєктивів у словах тіпу *скупый* – *скупость* [скупѡс'], *хворый* – *хворость* [хвѡрѡс'], *слабый* – *слабость* [слабѡс'], *глупый* – *глупость* [глупѡс'], *жалостный* – *жалость* [жалѡс']... За норматівну ся поважає высловность субстантивів із суфіксом -ость, а не -ість, як є то в діалектах взятых за основу кодифікації (*хворість*, *скупість*).

Так як і в других языках, і в русиньскім языку ся стрічають групи согласных на границі двох або і вецей лексем, які ся тяжко высловлюють. І ту, самособов, про легшу высловность платить упрощення, напр.: *поліцайт* *прийде* [поліцај пријде], *писав єм* [писаў ем]...

Упрощення ани на писмі, ани у высловности в русиньскім языку не настає в групі согласных -стк-: *частка*, *єденастка*, *хустка*, напр.: *Сынови* *припала* *четверта* *частка*.

Высловность здвоєных согласных на границі двох лексем

О припадах здвоєной высловности в рамках єдной лексемы сьме писали в пунктах 5 і 6. Высловность здвоєных согласных може vznikати і на границі самостатных лексем, де ся можуть стрітити дві цалком єднакы согласны, або такы, котры ся одлишують лем єдним корелачным протикладом (звонкостєв – глухостєв), або і двома протикладами (звонкость – глухость, мягкость – твердость). Суть і припады стрічі двох розлічных согласных, з котрых єден є мягкий, другый твердый, но не творять корелачну пару, напр.: *перед* *домом*, *без* *зуба*, *овад* *далеко*, *волос* *стратив*, *хлопец* *цуркнув*, *подь* *ту*, *комусь* *стрілив*, *пінязь* *стратив*, *без* *шапки*, *діти* *з* *джавотом*... В припаді стрічі єднакых согласных на границі двох слов ся тоты высловлюють як здвоєны: [бѣззуба, ѡваддалеко, волосстратіу]. Кідь є то припад корелачного протикаду мягкость – твердость, высловность ся здвоює в проспїх мягкой согласной – настає змягшїня, котре у высловности чуєме як здвоєный согласный, напр.: [хлѡпѣц'ц'уркнуў, кѡмус'с'тр'іліу]. В припадах стрічі двох розлічных согласных, з котрых єден є звонкий, другый глухий (но не творять корелачну пару) протикладу, напр. в споїнях *без* *шапки* і *діти* *з* *джавотом*, ся стрічає з тзв. приподобнєванєм, о котрім сьме уж выше писали. То значить, споїня -зш- ся высловлює здвоєно як -шш- : [бешшапки], споїня согласных -здж- ся высловлює як [ж'дж']: [д'іти ж'ж'авотом]. В припаді споїня (мягкий звонкий з твердым глухим) *пінязь* *стратив* і *подь* *ту* споїня -зсь- высловлюєме як [-с'с-]: [піняс'стратив], а споїня -дът- высловлюєме як [-т'т-]: [пѡд'ту], де можемо конштатовати оглушїня, о котрім сьме уж тыж писали выше, так як і припады озвончїня в споїнях тіпу: *сніп* *жыта* [сніб жыта], або *як* *бы* [я' бы]. Озвончїня і оглушїня сьме називали сполочнов назвов – **асиміляція по звонкости** і **асиміляція по глухости**, то значить вплив наслідуючого согласного на перед ним стоячий.

Выше сьме уж споминали і термін **приподобнєваня**, котрый сьме кваліфіковали як тіп неутралізації. Яв приподобнєваня, котрого выслідком є здвоїня высловности,

настає в ситуації, кідь ся стрічають в слові або на границі двох слов (на морфематичнім шві) согласны -сш-, -зш-. Звыкне то быти главно при творіню компаративу у адъективів, напр.: *высокий – вышый, низкий – низый*. Тогды группы -сш-, -зш- ся высловлюють як здвоєны согласны: [шш]: *низый* [ниш:ы], *вышый* [выш:ы]. Здвоєна высловность не настає (ани на писмі ся не реалізує) в припадах высшого ступня адъективів типу: *чорный – чорнішый, білый – білішый, темный – темнішый*... Наслідком незнання морфологічних правил творіня компаративу і суперлативу у адъективів, дакотры поужывателі языка высловлюють в тых припадах здвоєный согласный -ш- [шш]: [тёмн'ішшый, валушн'ішшый, біл'ішшый], што не корешпондує з приятыма правилами орфоєпії.

Нашли сьме здвоєну высловность (або і упрощія у высловности) і в припадах, де ся на границі двох лексем стрічають два глухы согласны [т'] і [с]. У высловности в такім припадї чуєме:

а) упрощія – то значить, лем єден глухий согласный [ц'], в припадї, же за ним в слові наслідуює согласный, напр.: ...*співать скады пришов*... [співац'кады...], споїня *стоить спереду* высловиме [стоїц'переду]...

б) здвоєну высловность согласного [ц] – [ц'ц'] (в орфографії ся заховають обидва согласны [т'] і [с]) – в припадї, же за ним (в писаній подобі за двома согласныма [т'], [с]) в слові наслідуює гласный, напр.: *співать собі* [співац'ц'обі], *плавають собі* [плавац'ц'обі]...

Здвоєну высловность (але і орфографію) мають в русиньскім языку дві базовы часослова, в котрых на зачатку коріньової морфемы звучить довгий звук. Суть то лексемы *лляти* і *ссати*. Суть і далшы припады збігу двох еднакых согласных, котры у высловности можуть робити проблем. Іде о лексемы, котры ся творять споїнем префікса і коріня слова, напр. *ззаду, ввести, ззуги*, котрых высловность розбереме ниже. Самособов, маме і другы слова, в котрых суть коло себе дві еднакы согласны – *каждоденный, молитвенник, равноденность, ранний, денник, сонный, поддати ся, отдалити*..., і о котрых сьме уж выше писали, но высловность тых слов не робить ниякы проблемы, бо в уведжених припадах суть здвоєны согласны „забалены“ з обидвох боків гласныма фонемами. Но припады здвоєных согласных -лл-, -сс-, -зз-, -вв- обявляють на зачатку слова, то значить, в живій бісіді ся перед нима можуть зъявити розлічны фонемы – гласны або і согласны, в завіслости од того, на яку фонему ся буде кінчити слово перед нима. Кідь ся перед нима находит гласный, ситуація є проста – як і в припадах слов *каждоденный, молитвенник*, де не є ниякий проблем здвоєны согласны высловити. Розберьме сі высловность споїня із здвоєныма -сс-, -лл-: *молоко ссала, помый выпляла*... Кідь є передстояче слово закінчене на согласный, здвоєна высловность є проблематічна,

прото орфоєпія дозволять упрощія таких споїнь і здвоєны согласны высловлюєме як кібы там був лем єден согласный, напр.: [ц'ілыі дён' л'ало] (в правописі – *лляло*), [молоко треба одсати] (пишеме *одссати*) до *фляшки*... Вынятком буде при словник ззаду і часослова *ввести* і *ззуги*, де бы ся вжывателі языка мали намагати высловлєвати здвоєне „з“ і „в“. То значить, розділно буде звучати высловность здвоєного „з“ у споїню [хлопа ззаду не было видно] (так і высловлюєме, а не: [хлопа заду не было...]), і споїня [хлопа задуло до сн'ігу] (так і высловлюєме). Таксамо в словнім споїню *молоду ввели до хыжы* мали бы ся вжывателі языка намагати высловлєвати здвоєне „в“: [молду ввели до хыжы], што звучить інакше, як споїня [молду вєли до хыжы]. Навыше, дане споїня має і інакшу семантику.

В русиньскім языку абсентує ряд ґемінат (здвоєных фонем), котры суть знамы з українського языка і vznikли на місті старых споїнь д-д', л-л', ж-ж', з-з', т-т', ч-ч' (*зряддя, вуґілля* – русин. *вуґля, роздоріжжя, пониззя, життя* – русин. *жытя, клочья* – русин. *клуча*), прото не є в русиньскім кодифікованім языку ани такзваної подовженої высловности, котру знаєме з української орфоєпії. В русиньскых діалектах кореляція здвоєных палаталных фонем ся вытратила наслідком фонологічного зллятя зачатку і кінця таких ґемінат до простой палатальной фонемы [жыт'а, клоч'а, вуґл'а...].

(Продовжіня в далшій ціслі.)

Позначкы

- 1 В нашій роботі аналізуєме словацькый варіант русиньского списовного языка, но в дакотрых принципах высловности ся одкликуєме на тзв. цілорусиньску норму, котра бы потенціално мала быти сполочнов про вшыткых Русинів. Шырше: ПЛІШКОВА, Анна (ед.): *Русиньскый язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовий конгрес Русинів, ІРЯК, 2008.
- 2 ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы, 2005.
- 3 Хыбам у высловности іншпированым конкретныма діалектами сьме выділили окрему часть, бо тоты хыбы суть дость фреквентованы.
- 4 ПЛІШКОВА, А.: *Русиньскый язык в процесі зближованя варіантів*. In *Slavistika v premenách času (štúdie z jazykovednej a literárnovednej komparatistiky)*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 23. – 24. apríla 2009. Vedecká redaktorka Júlia Dudášová. Prešov: Prešovská univerzita, 2009, с. 273.

Мр. Александер ЗОЗУЛЯК

РУСИНЫ В КАРПАТАХ НА СЛОВАКІЇ

Міджінародна научна конференція під назвов *Русины в Карпатах на Словакії* была далшов зо серії акцій, презентуючіх конфесіоналну, народну, языкову і культурну ідентіту Русинів в Карпатах, на тот раз Русинів жыючіх на Словакії. Попритім своєв тематиков і обсягом была вкладом до розвою карпаторусиністики як науки і може значіла й крок допереду про перспективну сполупрацу заінтересованих учених

і інштитуцій, якы репрезентовали.

Конференція ся одбыла під покровительством владыкы **Др. г. к. ТгДр. Яна Бабяка**, ПгД., пряшівського архієпископа і митрополиты, в **Центрі екуменічної культуры Яна Павла II. „Карітас“** у **Мічковцях у Польщі 15. октобра 2011 року**. Є то уж по пятый раз, як у Мічковцях главно з ініціативы професора Універзиты кардінала Стефана Вішінського у Варшаві

Януша Межвы в сполупраці з колеґом професором **Тадеушом Бонком** спомянутый центр на чєлі з директором і священником в єдній особі **Мр. Богданом Яніком** організує подобны конференції заміряны на народностны і етнічны группы приграничных областей, або точніше історічної Карпатської Руси. Головна ідея акції, як у єй вступнім слові повів член Научной рады конференції **доц. Мр. Каміл**

Кардіс, ПгД., з Грекокатоліцької теологічної факульту Пришівської університету, є днесь барз актуална у світі, котрый є з єдного боку позначений різными етнічними конфліктами, пронаслідованєм, дискримінаціє, різными насилствами і релігійными розопрями, просаджованєм властных партікулярных інтересів так в індивідуалнім, як і сполоченським ці міджінароднім розмірі, а з другой стороны жыєме в глобалізованім світі, котрый часто веде к сплынутю різних культурных елементів, к якомусь гомогенному цілку, в котрім сплынули цінности, норми і модели справованя ся. Вислідком такого шыріня масовой культуры, конзумного способу жывота є обща „мекдоналдизация світа“.

З цілєм гляданыя одповіді на настолены фундаменталны проблемы сучасности зарівно поставив вопросы: Яким способом будувати єдноту міджі людьми? Як днесь будувати народну і культурну ідентичность? Яким способом можеме будувати світ, абы з єдного боку решпектовав універзалны цінности, але з другого ай тоты народны, основны, тоты нашы?

У світі глобалізації, взаємной інтерференції різних культур за єдину путь в процесі будованя міру, міджікультурного діалогу мож поважовати взаємну выміну цінностей міджі різными етнічними групами і майорітним народом. Лем так ся може створити гармонічний цілок, в яким будуть решпектованы тоты універзалны, як і народны, етнічны, культурны, локальны цінности, котры творять основу нашої народной і культурной ідентичности. На потвердженія повідженено зацітовав слова благореченого Яна Павла II., котрый повів: *„Обновління духа Европы є передовшыткым задачов хрістіанства а про нас хрістіан є вызов, жебы сьме збуряли граніці сами в собі, міджі людьми і міджі народами. Кідь ся мать формувати глибока і кріпка єднота міджі народами Европы (але і цілого світа), тота може стояти лем на основных правных нормах, які ю сформовали і котры будуть вышыткыма акцептованы і подля котрых ся будуть снажыти і діяти, як і решпектовати богатство різnorodности культур і традицій окремых народів“.*

І в нашім транскранічнім просторі є много етнічных обществ, котры ся голюють к різным культурам, языкам, народностям, вірам. Але тога „розмаїтость“ має помочи взаємному збогачіню. Будь-яка нерівноцінна позиція дакотрых груп, предсудкы к ним і їх принижованя на-

рушують людську достойность і віру в Бога. Наперек вышыткы, што ся стало, над вышыткы, што нас розділяло, над історічнов ненавистьєв мусить запановати правдива любов. Єднота ся може творити лем у любви. Ная любов буде основов вышыткых міджілюдських односин. Жебы сьме терпезливо будували правдиву єдноту і єкуменізм побудованы на взаємнім порозуміню, без ненависти і прожытых стереотіпів, на правдивій любви к ближньому. Нашов амбіціє є, жебы тога конференція даному цілю припомогла,“ додав К. Кардіс.

Організatory той научной конференції, якими были Рекреачно-реабілітацыйный центр „Карітас“ Ржешовской дієцезы і Центр єкуменічної культуры в Мічковцях, Грекокатоліцьке архієпископство в Пряшіві, Універзіта кардінала С. Вішньского у Варшаві, Грекокатоліцька теологічна факульту Пришівської університету в Пряшіві, Католицьке стоваришныя „Цівітас хрістіана“ в Ржешові, прото зробили вышытко: а то од локалізації акції, через єй тематіку, обсяг, програм, персоналне обсаджіння а самособов духовный розмір, який був підкріплений єкуменічнов богослужбов за участі грекокатоліцького хору із Свідника.

Перша часть конференції была присвячена історії Грекокатоліцької церкви на Словакії з акцентом на презентацію вірности єй єпископів, священників і віруючих почас пронаслідованя і ліквідації у 50-ых роках 20. ст. Друга часть аналізувала народностный і культурный контекст Русинів на Словакії у 20. ст.

У першій части выступив декан Грекокатоліцької теологічної факульту ПУ проф. ТгДр. Петро Штурак, ПгД., з темов *Перегляд історії Грекокатоліцької церкви на Словакії до року 1950*. В ній представив історію церкви, тенденції розвою і впливы на єй розвой за часів дотеперішніх єпископів. Другым выступаючим був покровитель конференції, архієпископ і митрополита Грекокатоліцької церкви на Словакії, владыка Др. г. к. ТгДр. Ян Бабяк, ПгД., котрый у рефераті під назвов *Доказы вірности грекокатоліцьких єпископів по ліквідації грекокатоліцької церкви*, який прочітав у добрім польскім языку, высоко оцінив, окремі інших, діятельство і жертвовность днесь благореченых єпископів-мучеників П. П. Гойдіча і ТгДр. В. Гопка – Русинів, вірных сынів своєї грекокатоліцької віри і церкви. Інтересным выступлінєм ся запрезентовав і ПгДр.

Ярослав Цораніч, ПгД., який говорив о розвою грекокатоліцької церкви, все в історії попереважованій з русинським народностным елементом. Ёго реферат під назвов *Русины в Грекокатоліцькій церкві на Словакії в 19. і 20. сторочу* був назорным прикладом профіляції грекокатоліцької церкви на русинським народностним підкладі.

В другій части конференції выступила як перша Мгр. Зузана Моліторісова, інтерна докторандка ІКТФ ПУ, котра участникам представила *Традічну культуру Русинів на северовыході Словакії*, причім ся заміряла на традиції Русинів звязаны із зимуньєв частєв рока. Наслідовала презентація доц. ПгДр. Анны Плішковой, ПгД., з Інстітуту русинського языка і культуры ПУ на тему *Материнський язык Русинів на зачатку 21. стороча*, в яким представила основны функціональны сфери русинського языка на Словенську. Окрем іншого, підкреслила ту історічну роль грекокатоліцької церкви і єй окремых єпископів в будованю народной і языковой ідентичности своіх віруючих Русинів. А наконєць ТгДр. Яна Копривнякова, ПгД., молода научна працювачка ІКТФ ПУ, одпрезентovala тему *Сакральна архітектура выходного обряду на Словакії і єй шпеціфічности*. Окрем повер-поінтовой презентації участини конференції мали можливість пересвідчити ся о презентованых основных знаках выходной сакральной архітектуры на унікатній сталій выставці макет дакількох десятков деревяных церковок з карпатського ареалу, яка ся находить в ареалі центра „Карітас“ в Мічковцях, самособов враховано церковок з території Словакії.

Треба повісти, же вышыткы рефераты на конференції были інтересны, поучны і заінтересовали участини, але і так не дасть мі, жебы єм, не зацітовав речіння з выступління А. Плішковой, котра окремі іншого підкреслила: *„Русинський язык є поважованый за наймолодший із сучасных славянських списовных языків, але є найвекшым здобытком Русинів у 20. ст. главно зато, же ожив у конкретных сферах сполоченського жывота – враховано конфесіональной, де пасторація в русинськім языку в рамках Грекокатоліцької церкви на Словакії є в сучасности найдінамічніше ся розвиваючов сферов функціонованя русинського языка в урядній сфері. Вірїме, же тот факт буде єдним з найвызначнішых, який поможе заховати як конфесіоналну, так і народну ідентіту Русинів на Словакії.“* ■

• Служба Божа в Церкві Центра екуменічної культури Яна Павла II у польських Мішковцях. Перший зліва архієпископ пряшівський і митрополіта Грекокатолицької церкви на Словакії Ян Бабяк, СІ.

• Святу літургію добрі збагатили своїма церковними піснями члени Хору Пресвятої Богородиці, діріґентков котрого є Мґр. Анна Лозинякова а ведучім Юрій Халахан. Фоткы: А. З.

• Члени організачного вибору і референції в Польщі: (зліва) доц. Мгр. К. Кардіс, ПгД., проф. Др. габ. Я. Межева, Мгр. З. Моліторісова, ПгДр. Я. Цораніч, ПгД., проф. ТгДр. П. Штурак, ПгД., Др. г. к. ТгДр. Я. Бабяк, ПгД., доц. ПгДр. А. Плішкова, ПгД., Мгр. Б. Янік, ТгДр. Я. Копрівнякова, ПгД. і проф. Др. габ. Т. Бонк.

Фотка: А. З.